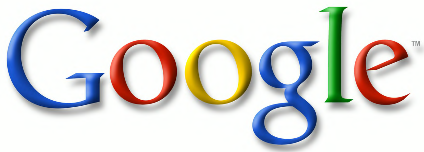
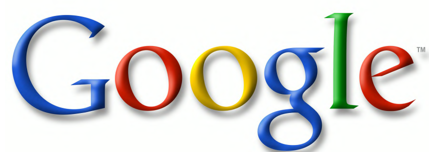
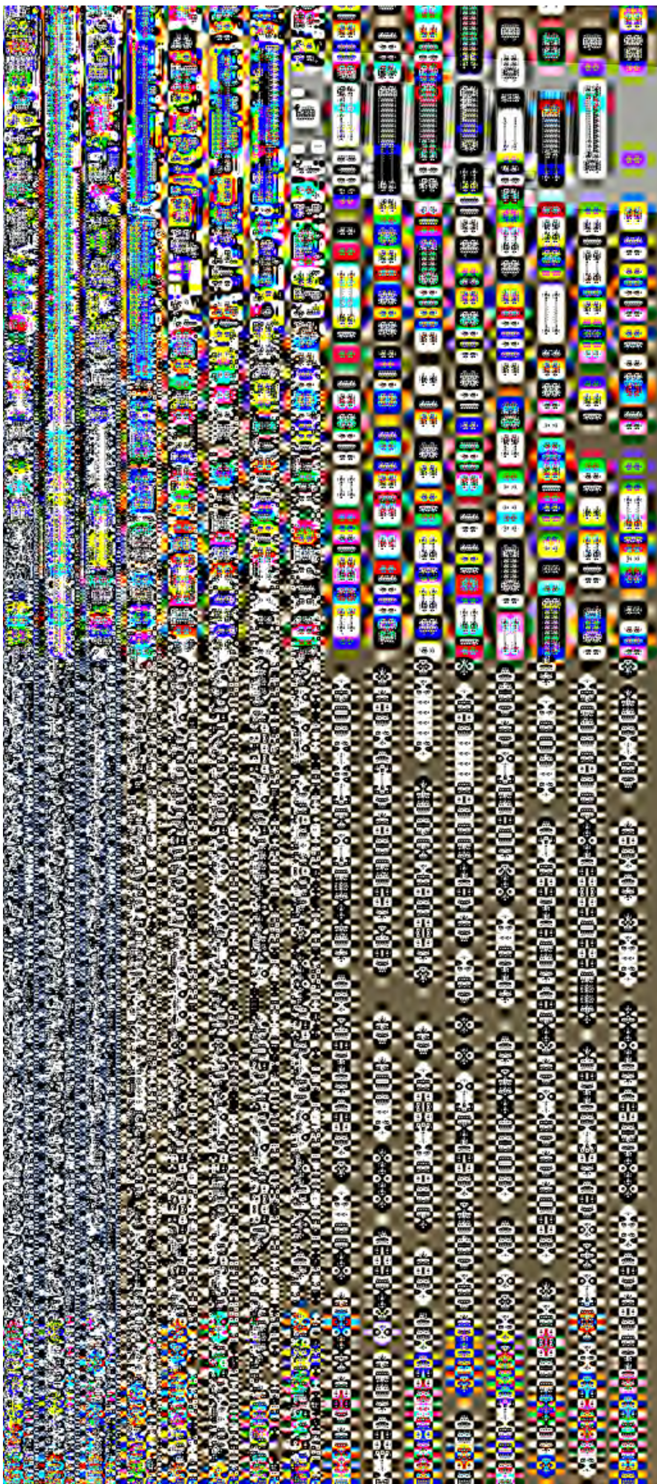
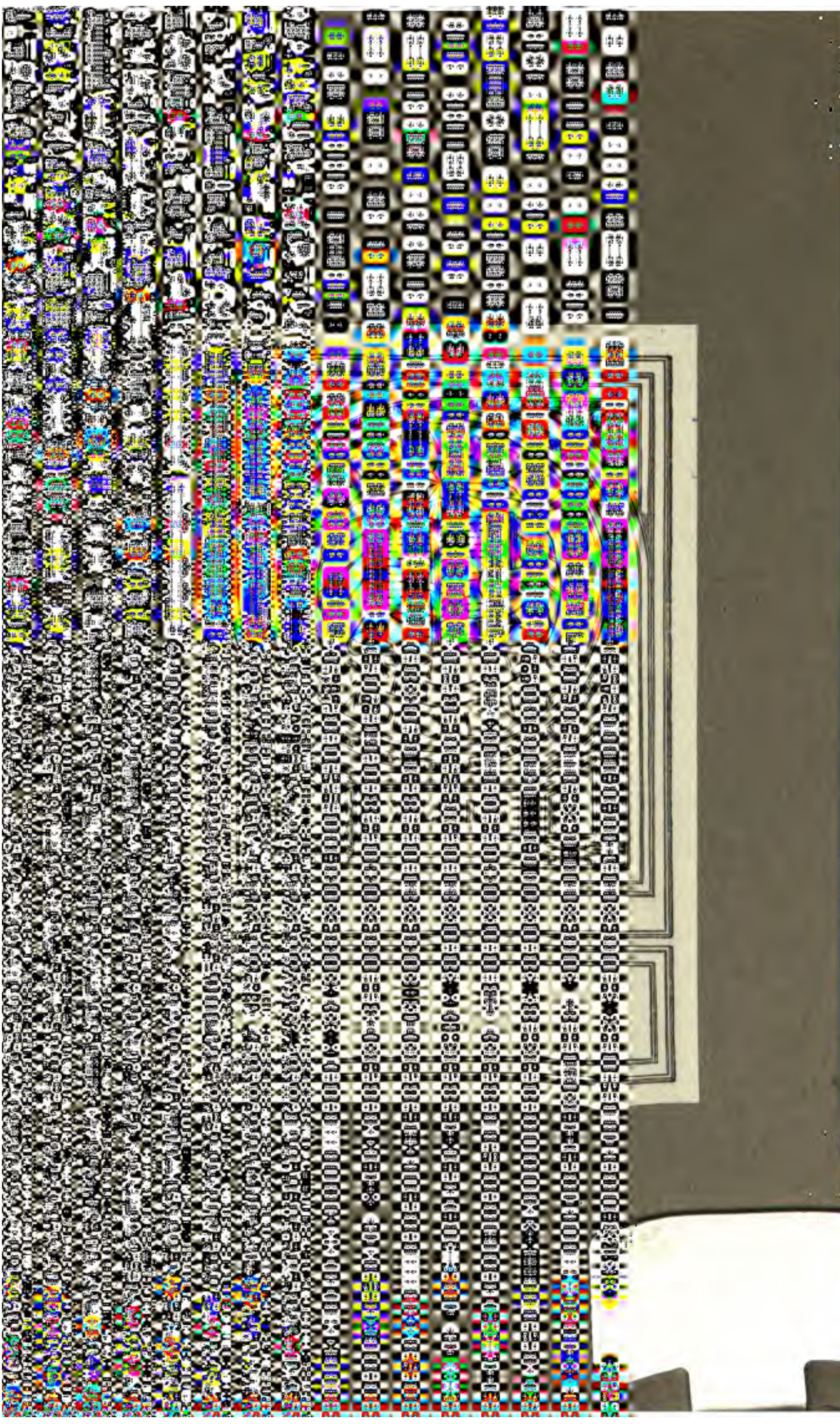

ERBY

DANSK

FORM

BOGHANDEL

NORSK OG DANSK SPROGREFORM

KRISTIAN WESTERBY

NORSK OG DANSK SPROGREFORM

KØBENHAVN
VILHELM PRIORS KGL. HOFBOGHANDEL
1919

138

DUPLEX-TRYKKERIET (HANSEN & SICK

INDHOLD

SPROGSTRIDEN I NORGE.

Danskerne har i over 100 år haft ord for at være et litterært-dannet folk, og der er ikke tvivl om, at vor litteratur i formel henseende står på højde med andre landes; men selve sprogets *form* har vi kun ringe interesse for, og de fleste vil sikkert forundres eller forarges, hvis man foreslår en reform av det danske sprogs struktur, ja de vil på forhånd erklære, at en dansk sprogreform vilde være lige så tåbelig som det norske såkaldte målstræv.

Imidlertid vilde en sådan sammenligning ikke være meget træffende, dels fordi det er uklogt at tale altfor overlegent om det norske landsmål, dels fordi en reform av det danske sprog i hvert fald måtte få mere lighed med den norske *rigsmåls*reform.

Der er nemlig i Norge to store sproglige bevægelser, og de går bægge tilbage til midten av forrige århundred, altså til den tid, der litterært var præget av striden mellem Wergelands og Welhavens parti. Denne strid var ganske vist væsenlig en kamp mellem dem, der krævede en selvstændig, norsk kultur, og dem, der følte sig knyttet til det danske åndsliv; men dog — eller netop derfor — fik striden også betydning for det norske sprogs reform.

På den tid havde det norske skriftsprog en udpræget lighed med det danske, idet man brugte dansk stavemåde og danske ord; men nu krævede *Wergeland* en reform, og i »Bondevennen« (1835) udtalte han den berømte profeti:

»Dette selvstændige Skriftsprog maa Tiden af sig selv afføde, før Aarhundredet nedrødmer.« Dermed har han sikkert tænkt på en lignende reform som den, der nu er sket gennem rigsmålsbevægelsen, og han vilde vel næppe have sluttet sig til landsmålsbevægelsen, selv om han havde oplevet at se dens mægtige frembrud.

Welhaven oplevede bægge disse strømninger; men han havde kun ringe interesse for at få skriftsprogets form forandret, i hvert fald var han en absolut modstander av landsmålet, og han sagde engang om de såkaldte målstrævere: »De stræver og stræver, men når dog aldrig målet.« Det var meget vittigt sagt, og uvilkårligt gav man ham ret; men det er dog ikke sikkert, at hans profeti slår til, ti siden hans tid har målsagen gjort stadig større fremskridt.

Denne fremgang skyldes delvis politiske årsager, ti det norske *lands*mål bæres frem av venstrepartiet; men tillige skyldes den en tendens til at gøre sproget ægte norsk, således at det ikke blot er »en dansk dialekt«. Imidlertid mener *rigs*målets forkæmpere, at det vilde være upraktisk og virke isolerende, hvis man fortrængte det sprog, som tales i byerne, og som stadig hersker i det økonomiske og åndelige liv, og de hævder med styrke, at også bymålet har et specielt norsk præg, som det gælder om at værne og fæstne.

Disse to sprogretninger kan man karakterisere med de ord, at bymålets tilhængere vil have skriftsproget ændret, medens landsmålets mænd tillige vil have talesproget forandret. Dog er forskellen ikke slet så stor, ti bymålets forkæmpere kræver ikke blot retskrivningen ændret; men tillige arbejder de på at udvikle sprogets form — og desuden søger man i bægge lejre at drage folkelige ord og udtryk frem og udrense fremmede ord.

En sådan sprogrensning træffer vi gennem alle tider og

hos alle nationer, ja netop i de sidste år har den været helt aktuel, idet man i krigslandene mere eller mindre systematisk har udryddet sådanne ord og udtryk, som stammer fra fjendens sprog. Ja selv i Danmark har man ofte følt trang til at udrense de germanismer, som kom ind i vort sprog, dengang tyske personer og synsmåder prægede folkets regering, liv og litteratur.

I *Norge* er det sproglige spørgsmål mere indviklet end i andre lande, ti hær gælder det ikke blot om at udrydde danske og tyske ord; men tillige har man den store opgave at forme et selvstændigt skriftsprog. Denne sidste bestræbelse er da ogsaa ganske nødvendig, ti norsk retskrivning var gennem lange tider omtrent som den danske, uagtet talesproget i de to lande har hvert sit særlige lydpræg.

Dette forhold — eller misforhold — forstås dog let, når man husker, at Norge var avhængigt av Danmark i over 400 år, ja ved reformationens indførelse blev landet indlemmet i det danske rige, og dette fik stor betydning netop for de sproglige forhold. Samtidig blev nemlig *dansk sprog* gjort til kirke- og skolesprog i Norge, og fra cirka 1600 fik man tillige dansk retssprog deroppe, så det er ret naturligt, at ikke blot skriftsproget blev dansk, men også talesproget blev præget av »den danske tunge« — i hvert fald i byerne, hvor der jo var mange danskfødte embedsmænd og familier.

Imidlertid vågnede nordmændene til selvstændighed omkring år 1800, de skabte sig et universitet, og trods foreningen med Sverrig beholdt de deres frie grundlov. Denne selvstændighedsfølelse ytrede sig også på det sproglige område, særlig fra 1830, dengang de nationale strømninger brød frem overalt: i Belgien og i Polen, i Holsten og i Danmark. Da optraadte *Henrik Wergeland* som talsmand for en sprogreform, iden han krævede, at både tale- og skriftsprog skulde være

udpræget norsk, og omtrent samtidig udkom *Asbjørnsens* og *Moes* norske folkeæventyr.

Wergeland var »sprogreformationens« profet, og æventyrene blev dens bibel, ti medens digterens æggende ord fandt genklang vidt og bredt, blev æventyrenes sproglige form et mønster for tidens skribenter. Man mødte nemlig hær, i disse naive fortællinger, en egenartet, en ægte norsk sprogtone, baade med hensyn til ordvalg og udtryksmåde, og de gjorde derfor et stærkt indtryk på læserne, ja Asbjørnsen og Moe kom til at sætte skel mellem gammelt og nyt, idet den senere litteratur blev præget af deres stil.

Dette blev ligesom optakten og forspillet til den store sproglige fornyelse, som fra midten av forrige århundred fik stadig større betydning, både for sprogets form og for selve litteraturen — en sproglig reform som ytrede sig dels gennem målstrævet dels gennem rigsmålsbevægelsen. Men forøvrigt kan man allerede fra en tidligere tid nævne enkelte andre, som virkede for en reform, idet de skrev eller skændtes om sproget og sprogsagens mål.

I »Almindeligt norsk Maanedsskrift« havde politikeren Jonas Anton Hjelm allerede 1831 hævdet, at der burde kun være ét sprog i Norge, og at det burde bygges enten på skriftsproget eller på talesproget. Den første vej var dog ufarbar, ti skriftsproget var jo dansk, og derfor måtte man lægge talesproget til grund, men vel at mærke: bymålet »beriget og ordnet ved det i Virkeligheden langt fuldkomnere Bondesprog«. Med disse ord tænkte han vel nærmest på ordforrådet, som netop i landsmålet havde et norsk særpræg; men han var klar over, at en sådan reform krævede meget arbejde, og derfor udtalte han tillige det ønske, at kyndige mænd skulde samle sprogets udtryk i en ordbog og udrede dets grammattiske former.

Denne ytring er meget interessant, ti den fører vor tanke mod selve Aasens værk; men ligeså interessant er en artikkel, som stod i de første numre av tidskriftet »Vidar« (I 1833). Den har den betegnende tittel »Norsk Sprogreformation«, og den er typisk for tidens brydning mellem gammelt og nyt, idet forfatteren ytrer sin forargelse over, at bygdemålets ord og former trængte frem i byfolks tale, og han håner de nye reformatorer på grund av deres idelige »Experimenteren med Gloser«. Dermed sigter han til datidens litterære skribenter, og han vilde ikke have bymålet ændret; men derimod indså han, at folkesproget havde sin berettigelse i de norske bygder, og han gav da det råd, at man skulde først fremdrage de gamle former og danne en fast retskrivning, hvis man ønskede at forme en fælles »almuedialekt«.

Sådanne mænd har på en måde foregrebet den senere udvikling, idet de har sat spørgsmålet under debat; men det norske sprogs egenlige reformatorer er *Ivar Aasen* og *Knud Knudsen,* som gennem 50 års kamp og sejr, modgang og medgang har omsat tanke til handling. Av disse to trådte Knudsen først frem med sine planer; men det varede længe, før hans forslag fandt genklang, og derfor er det mest naturligt at omtale Aasen først.

* * *

Sprogforskeren *Ivar Aasen* († 1896) var oprindelig lærer i Søndmøre på vestlandet; men i sin fritid var han ivrigt optaget av at indsamle egnens plantearter og nedskrive bygdemålets ord. Denne samlerflid blev hans lykke, ti han rejste til biskoppen i Bergen med sine samlinger, og nu skaffede bispen ham understøttelse fra videnskabsselskabet i Trond-

hjem, for at han kunde fortsætte sine sproglige studier. Ligeledes var det med støtte fra videnskabsselskabet, at han for nu 70 år siden udsendte sine to hovedværker, nemlig »Det norske Folkesprogs Grammatik« (1848) og »Ordbog over det norske Folkesprog« (1850).

I indledningen til det første værk taler han om formålet med sine studier, og han siger da blandt andet: »Vi ville vide, hvad der er norsk og unorsk, og hvorvidt det Norske kan sættes istedetfor det Unorske.« Derned tænker han særlig pa sprogets ord og udtryk, og det var ikke tilfældigt, at han havde begyndt sin gerning med at samle ord, ti han siger udtrykkeligt: »Sprogets Former have ikke et saadant utvivlsomt Værd som dets Ordforraad.«

En sådan ytring virker noget overraskende i en grammatik; men denne bog skulde netop være en forløber for ordbogen, og bægge tilsammen var led i et højere formål. Det var nemlig allerede dengang hans hensigt »at forberede en bestemt Sprogform«, således at det norske folkesprog kunde blive *fælles skriftsprog;* men dertil krævedes jo ikke blot, at han samlede et rigt ordforråd, men det var også nødvendigt at udrede sprogets struktur.

Han var altså ikke blot sprogforsker, men tillige *reformator,* idet han stillede sprogstudiet i sprogreformens tjeneste, og for at give et bevis på folkesprogets tjenlighed udgav han 1853 »Prøver af Landsmaalet i Norge«; men efterhånden trådte hans reformtanke mere selvstændigt frem, og dette ytrer sig blandt andet i forordet til 2den udgave av grammatikken, som han nu ret betegnende kaldte »Norsk Grammatik« (1864).

Forordet begynder med de kendte ord: »Det er vistnok mange, som nu ville spørge, om Folket heri Norge ogsaa virkelig har et Sprog for sig selv.« Det lyder stilfærdigt

men er følt med styrke, og i det følgende beklager han, at han i 1ste udgave ikke tilstrækkeligt havde fremhævet folkesprogets »Enhed og selvstændige Stilling«. Hær har reformatoren sejret over sprogforskeren, og det kan derfor ikke undre, at han avviser de kritikere, som havde krævet, at han i sine studier skulde »holde sig til det givne«.

Denne indvending kunde han hverken forstå eller billige, ti for ham gjaldt det ikke blot om at studere folkesprogets form og ordforråd, sådan som det virkelig var; men først og fremmest var det hans formål at fremstille folkesproget i dets »fuldkomneste« form. Han vilde med andre ord skabe et »normalmål«, som skulde bruges av alle nordmænd, både i bygd og i by, og for så vidt har digteren Vinje med rette kaldt Aasens landsmål »generalnemnaren for dei norske maalføri«. Men saglig set var dog denne betegnelse ikke rigtig, ti Aasens målsprog var bygget over vestlandske dialekter *alene,* specielt dem i Hardanger og Sogn, og tilmed havde han »beriget og forbedret« denne type ved at genoptage en del *old*norske endelser og lydformer, som forlængst var gået av brug. Derfor er hans landsmål i virkeligheden ikke et fællesmål, ja det er strengt taget et konstrueret, et kunstigt sprog.

En sådan fremgangsmåde kunde dog kun pedanter forarges over, hvis Aasens målsprog havde været praktisk og letforståeligt ligesom engelsk eller esperanto; men slige hensyn havde Aasen ikke taget. Ganske vist fremhæver landsmålets mænd, at målet har kun få bøjningsformer i forhold til oldnorsk, og at dets sætningsbygning er ukunstlet; men i forhold til *ny*norsk er målet meget formrigt, og desuden er det upraktisk, at man i målet ikke bruger ejefald, lideform, underordnende bindeord m. m., ti da bliver det vanskeligt at udtrykke en tanke kort og klart.

Imidlertid er alt dette ret underordnet i sammenligning med den ulæmpe, som skyldes landsmålets ordforråd. Der er nemlig i det Aasenske målsprog en mængde ord og udtryk, som er vanskelige at forstå, fordi de enten er taget fra folkesproget eller ligefrem konstrueret. Dette gør målet noget fremmedartet og uforståeligt for dem, der taler bysproget, og tilmed er mange av disse ord særegne for *vest*landsk mål eller meget naivt konstrueret (munnsleik = kys, røykjepinn = cigar). Hertil kommer, at landsmålet ligesom de andre kunstsprog er blevet ændret gang efter gang, at der hær som i religionen findes forskellige sekter, og sidst men ikke mindst: at dets forkæmpere ikke bruger det i dagligt samkvem — så målet er endnu kun et skrift- og foredragssprog.

Landsmålets rigdom på særnorske ord, dets simple bygning, ja selv dets sproglige mangler har gjort det egnet til at være et digtersprog, og det har da også fremkaldt en rig litteratur. Således har Ivar Aasen selv skrevet digte på sit mål, og han fandt en begejstret tilhænger i digteren Aasmund Vinje. Senere har Kristoffer Janson og Arne Garborg sluttet sig til målsagen, ja Garborg har både i tale og skrift været en av dens ivrigste talsmænd — til tider fanatisk, til tider mere moderat. Dog fik det nok så megen betydning for målets fremgang, at tilhængerne for 50 år siden organiserede sig og dannede »Det norske Samlag« (1868), og fremfor alt: at det mægtige *venstreparti* gjorde målet til et av sine formål.

Landsmålet har haft politikken til forbundsfælle, og nu er det forlængst blevet ligeberettiget med bymålet i skole og kirke, i retsvæsen og regeringsskrivelser; men rent kulturmæssig set er bymålet stadig det herskende, og det har da også fundet sit klassiske udtryk i Bjørnsons og Ibsens værker.

* * *

I juli 1869 blev der holdt en »Nordisk Språkkongres« i Stockholm, og på dette møde foreslog man bestemte regler for en forbedring av sprogenes retskrivning. Blandt de norske deltagere var *Henrik Ibsen,* og under mødet fik man fra Bjørnstjerne Bjørnson tilsagn om, at han i den næste udgave av »Arne« vilde reformere sit skriftsprog — endnu mere radikalt end i 1ste udgave (1858), som forøvrigt havde vakt stor forargelse, ikke blot i Norge men også i Danmark, hvor man jo altid har betragtet de norske forfatteres sprog med faderlige øjne.

De to store nordmænd har i høj grad præget det nynorske skriftsprog, og tilmed har *Bjørnson* grebet direkte ind i sprogsagen, idet han hær som på så mange områder gjorde sin indflydelse gældende; men senere fandt han det klogest at trække sig noget tilbage, og det norske rigssprogs egenlige *reformator* er som sagt Knud Knudsen, han som allerede i fyrrerne begyndte sin store og utrættelige kamp for at reformere den norske sprogform.

Knud Knudsen († 1895) var overlærer ved Kristiania katedralskole, og han var fagmand på det sproglige område. Hans første arbejde var en længere avhandling »Om Lydene, Lydtegnene og Retskrivningen i det norske Sprog«. Den fremkom 1844 i tidskriftet »Nor«, som udgaves av det norske studentersamfund, og allerede hær møder vi grundtanken i hele hans virksomhed, idet han siger: »Lad Normanden faae Lov *at tale Norsk* og ikke Dansk eller Svensk, men lad ham ogsaa faae Lov til *at skrive som han selv taler* og ikke som de Andre.«

Det er altså lige fra begyndelsen både tale- og skriftsprog, som Knudsen vil have ændret; men ganske vist trådte det sidste krav stærkest frem i denne avhandling, idet han forlangte en retskrivning, som var »orthophonisk«, d. v. s. lyd-

ret. Men desuden mente han ligesom daværende statsrevisor Daa, at man gennem repræsentanter for de nordiske folk skulde »aftale fælles Tegn for fælles Lyd«, således at skriftsprogene kom til at ligne hverandre mere — en tanke, som dog først 20 år senere blev for alvor ført frem.

Senere skrev Knud Knudsen sin store »*Haandbog i Dansk-Norsk Sproglære*« (1856). I dette værk har han opdaget og delvis forklaret et meget interessant sprogligt forhold, som senere skal omtales; men desuden er der i bogens slutning et par tillæg, som har interesse i denne sammenhæng, nemlig et om retskrivningen og et om det norske bysprog og folkesprog. Dengang stod han midt i kampen for at reformere skriftsproget, og netop på den tid havde landsmålets mænd begyndt deres målbevidste kamp for at drage folkesproget frem — en bevægelse som Knudsen først havde støttet, men som han tog avstand fra, fordi den rejste skarpe skel, ikke blot mellem land og by men også mellem Norge og Norden.

Knudsen vilde som sagt bevare og fæstne den sproglige forståelse mellem de nordiske folk; men samtidig stod det ham klart, at sproget i Norge trængte til en grundig reform, og det gjaldt da først og fremmest om at forbedre *skrift*sproget, så der blev mere lighed mellem det og det talte sprog. Derfor krævede han gang efter gang, at man skulde genindføre *de hårde medlyd p, t, k* i stedet for *b, d, g* i sådanne ord som: kjøpe, sæpe — våt, gate — skrike, leke.

Dette var hans hovedkrav; men tillige forlangte han *g* genindført i de ord, hvor man nu skrev *v* eller slet intet — skog, plog, sag, duge (at du). — På den anden side mente han, at man burde bortkaste *g*, hvor det ikke høres, og han vilde have det stumme *d* fjernet i de ord, hvor det historisk set ikke hører hjemme. Endvidere skulde man avskaffe udsagnsor-

denes flertalsmærke og bruge de korte former av sådanne udsagnsord som: have, blive, give, lade, tage, sige o. lign., og endelig skulde flertalsendelsen *r* gennemføres i de fleste hankønsord, medens derimod de fleste intetkønsord skulde være uforandret i flertal — altså t. eks. »hester«, »hus«, men naturligvis »lærer*e*«, »eple*r*«.

Sådanne reformer lod sig dog kun gennemføre, hvis man samtidig hærdede og ændrede *tale*sproget i nogen grad, ti det var jo i tidens løb blevet skæmmet av fremmed påvirkning; men denne konsekvente radikalisme forargede mange, og han mødte megen modstand og hån — ikke mindst fra universitetet. Alligevel var intet i stand til at kue hans reformiver, og nu indser enhver, at der var ægte fremsyn i de ord, hvormed han engang betegnede forskellen mellem sine modstandere og sig selv: »De skriver efter en ældre, nu uddød eller uddøende Udtale, jeg efter en som er vordende eller allerede i Tilvækst.« (»Af Maalstriden« 1881, s. 14.)

Det gjaldt da om at reformere både tale- og skriftsprog, og i bægge henseender fandt han, i hvert fald indirekte, støtte hos Bjørnson og Ibsen, ti de har ikke blot som skribenter præget det norske skriftsprog; men de har tillige gennem deres skuespil ført det frem på den norske scene, og som teaterdirektører har de søgt at forbedre talesproget på scenen.

Teatret har stor betydning for byfolks talesprog, både på godt og ondt, hvad enten man tænker på de egenlige teatre eller på revyteatrenes dyrkelse av gadens sprog, og det kan derfor ikke undre, at Knudsen også lod teatret fremme hans store formål. Han var medstifter av »Det norske Theater« i Kristiania, og da han så blev dets sproglige konsulent, søgte han at gøre skuespillernes udtale mere norsk. Dette kunde også behøves, ti indtil midten av det 19de århundred var

de fleste skuespillere danske, ikke blot i Kristiania men endog i selve Trondhjem.

Imidlertid er det ikke nok, at man ændrer skriftsprog og taleform; men man skal tillige drage de *nationale* ord og udtryk frem, ja Wergeland mente, at »den lexikalske Berigelse« er hovedsagen. (Norsk Sprogreformation — »Bondevennen« 1835.) Der var da også hær en opgave for Knud Knudsen, og i årene 1879—81 udsendte han sin store ordbog »*Unorsk og norsk* eller fremmedords avløsning« — et værk på cirka 1000 sider. I dette samlerværk fremsatte han en meget omfattende sprogrensning, og han krævede principielt, at dansktyske ord og udtryk, forstavelser og endelser skulde henholdsvis avløses av norske eller bortkastes, således at ordforrådet blev norsk og formen mere fyndig.

På dette punkt er det interessant at sammenligne *Wergeland og Knudsen,* digteren og sprogmanden, ti medens digteren vilkaarligt og noget ukunstnerisk eksperimenterer med gloser, har sprogmanden trang til pedantisk og upraktisk at reformere næsten alt. Det samme forhold ytrer sig også hos nutidens hjemstavnsdigtere og sprogrensere; men selve kravet er smukt og uavviseligt, ja uagtet man må indrømme, at Knudsens bog i meget er forfejlet, har den dog haft betydning for sprogets fortsatte formning, netop fordi han fjernede det, som var fremmed og overflødigt — og derfor tillige uskønt.

Også en sammenligning mellem *Aasen og Knudsen* er ganske oplysende, ti man møder hær den forskel, at reformatoren og digteren Aasen ligesom Wergeland lagde mest vægt på sprogets indhold, dets hjemlige ord og udtryk, medens derimod filologen Knudsen fra først havde mest interesse for sprogets særegne form, dets norske, typiske klang — men ganske vist førtes også han til at reformere sprogets

indhold, efterhånden som han blev klar over sprogsagens store betydning.

Det var dog ikke blot »den danske tunge«, han manede til kamp imod; ti han førte kampen med doppelt front, og i det hele taget har bymålets mænd haft en vanskelig stilling, fordi de dels har søgt at fortrænge den danske sprogform, dels har modarbejdet det »norsk-norske« målstræv. Hertil kommer, at de der ønskede at bevare det givne, modarbejdede Knudsen og hæmmede hans reform; men lidt efter lidt blev det dog klart for de fleste, at landsmålet kun kunde overvindes gennem en grundig forandring av byfolkets »dansk-norske« skriftsprog.

Dette var netop Knudsens tanke, og den var rigtig; men det varede længe, før han fandt tilslutning hos de gældende autoriteter på skolens og sprogets område — og dog var han utrættelig til det sidste. Få år før sin død stiftede han »*Norsk Retskrivningssamlag*« (1890), og nu endelig begyndte det at lysne; men Knudsen oplevede ikke sagens endelige sejr, ja trods Wergelands profeti skulde »århundredet nedrødme«, før reformen blev ført igennem.

Blandt Knudsens (og målets) modstandere var sprogforskeren *Johan Storm* den klogeste — og den farligste — ja endog så sent som i 1904 skrev han en bog »Norsk Retskrivning«, hvori han bekæmpede »Nystaverne og deres radikale Reform«; men ganske vist var også han smittet av tidens ånd, idet han krævede en »Moderat reformeret Retskrivning« (bogens 2den del, 1904—06) — eller måske Norges frigørelse gjorde ham mindre betænkelig, i hvert fald var nu tidens fylde kommet, og et par år efter unionens opløsning blev det norske skriftsprog forandret. Denne retskrivningsændring er dog tillige udtryk for en *sprog*reform, og den skal derfor omtales nærmere, idet jeg samtidig skitserer forskellen og forholdet mellem landsmål og bymål.

SKRIFTSPROGETS REFORM.

Kampen mellem de to mål har været meget hård og fanatisk både på møder og i skrifter, rundt om i hele landet, ja den dag idag diskuteres sproglige spørgsmål jævnligt i den norske presse. Imidlertid synes man i de senere år at respektere hinanden mere, dels fordi parterne nu er omtrent jævnbyrdige, dels fordi mange arbejder på at hidføre en formidling.

I 1885 henstillede stortinget til regeringen, at den skulde *sidestille* det norske folkesprog med det almindelige bogsprog, både som skolesprog og som regeringssprog, og to år senere bestemtes det, at skolerne skulde bruge »den ukunstlede dagligtale«. Dette var naturligvis til gunst for landsmålet omkring i bygderne; men det er tillige blevet til ugunst for bymålet i selve Kristiania. Hær kræves der ifølge undervisningsplanen, at »børnenes talemål skal renses og utvikles med almindelig god sprogbruk som norm«; men en sådan regel lader sig fortolke, og nylig har skolemænd i hellig alvor hævdet, at skolen må ikke påtvinge barnet et talesprog, som det ellers ikke bruger — med andre ord, at læreren må ikke rette på udtalen hos de børn, som bruger »Vikamålet«, hvilket svarer til »Grønne-gade-dansk« og næppe er mere smukt. Dette pædagogiske synspunkt er blandt andet fremsat av en advokat i Kristiania, og det er ganske be-

tegnende for målstrævets advokater; men tillige er det langt mere ondartet end den fanatisme, som endnu præger enkelte målmænds ord og adfærd.

Imidlertid fører det jo ikke til stort, at man søger at værne om børnenes mere eller mindre smukke dialekt, ti som *tale*sprog betragtet er det norske folkesprog ikke et fælles mål men en række yderst forskellige målsprog. Derfor indrømmer endog Garborg — eller Garborg endog — at landsmålet er ikke noget sprog, men »et Forsøg paa en fælles Skrivemaade for vore Dialekter«. (»Vor Sprogudvikling« 1897). Denne fælles *skrive*måde blev fastsat av ministeriet i 1901, idet landsmålet da fik sin autoriserede retskrivning, medens derimod bymålets skriftsprog først blev reformeret 1907 (cirkulære av 19/7).

Der er altså *to skriftsprog* i norske skoler; men av dem har det sidste jo mest interesse for os danske, og for nordmændene er det blevet helt epokegørende, ti uagtet Bjørnson og mange med ham allerede 50 år før havde begyndt at forandre deres skriftsprog, blev den Knudsenske reform først i 1907 for alvor gennemført i skolen og dermed ført til sejr. Til gengæld handler man nu med fart og energi, ti da man først havde lagt hånd på ploven, så man ikke ængsteligt tilbage, men gik hurtigt og frejdigt frem. Allerede 10 år senere blev retskrivningsreformen fortsat ifølge cirkulære av 21—12—1917, og det er en ikke ringe forandring, der er sket med det norske skriftsprog.

I 1907 lagde man særlig vægt på at få *de hårde medlyd* genindført, og ministeriet henstillede derfor til skolerne, at de skulde »tage skridtet længst mulig med det samme«. Denne forandring og Knudsens andre forslag blev ført videre i 1917; men da fremhævede man tillige indførelsen av *doppelt medlyd i udlyd*, og dette skete med de bestemte ord:

»Regelen om dobbeltkonsonant skal nu gjennemføres konsekvent.«

Disse to udtalelser vidner på en smuk måde om den alvor og energi, hvormed man arbejder fra oven, og det er meget lærerigt for os danske at studere det nynorske skriftsprog; men ligeså interessant er det at betragte den udvikling, som landsmålets sprogform har fået, ti kun ved at sammenligne landsmål og bymål forstår man den nye retskrivning, og hvad den norske sprogsag egenlig drejer sig om.

* * *

Det er ikke let for os danske at forstå romaner, som er skrevet på landsmål, og det er meget vanskeligt at forstå dets digteres mål. Derimod har vi forholdsvis let ved at forstå en avisartikkel på målsproget eller en saglig tekst, hvis æmne ikke er os fremmed — og for nu at give læseren en sprogprøve vil jeg meddele en tekst, som Ivar Aasen skrev 1875, og som tilmed er helt aktuel:

Det er syrgjelegt aa vita, at Verdi, med alt sitt Skrøyt av Framsteg og Uppstig, skal endaa ikkje vera komi so langt, at alle Kivsmaal imillom Rikjom kunde vera avgjorde med Lempa utan nokot Herverk og Mannspille. Men det er no det gamle Mein ved Mannætti, at der jamt einkvarstad er Folk, som hava Hug til Ufred, og at megtuge Folk vilja alltid visa si Magt og aldrig tola nokon Motburd av sine Grannar. Og so kan det ymist henda, at eit fredsamt Folk verd innfløkt i ein Strid imillom andre Rike, so at det mot sin Vilje maa fylgja med og hjelpa den eine Parten imot den andre.

Enhver forstår omtrent hvert ord i dette stykke; men ganske vist opdager man straks, at landsmålet repræsente-

rer et *ældre* trin i sprogets udvikling, og dette gælder dels dets lyd og form, dels dets ordforråd og ordføjning. Dog skal det sidste ikke omtales hær, tilmed da netop lyd og form er det, som i særlig grad karakteriserer sprogenes form og forskel.

Med hensyn til *lydlæren* er der en mængde ord, som har *tvelyd* i landsmålet, medens de derimod har mistet den ikke blot i dansk og svensk, men også i bymål og østnorsk. Endvidere har landsmålet i mange tilfælde *i, y, u, o,* hvor bymålet har de »lavere« selvlyd *e, ø, o, å* — en forskel som svarer til udviklingen fra ældre til nyere dansk — og endelig er doppelt medlyd i *ind*lyd forholdsvis sjælden både i landsmål og i det ældre dansk.

Som eksempler kan man nævne tvelydene i: feit, draum, drøyma, og ligeledes selvlydene i: frid, fyrr, sumar (sommer). Dog er der gennem de sidste retskrivningsregler sket *en tilnærmelse mellem de to skriftsprog,* idet man har læmpet dem efter hinanden. Således er tvelydene trængt tilbage i landsmålet og draget frem i bymålet, ligesom også de omtalte »høje« selvlyd og til eks, det »enkelte« *m* i indlyd foreslås avløst av de tilsvarende bymålstegn.

Landsmålets *formlære* er som sagt noget formrig, og dette ytrer sig både i navneord og udsagnsord. Det første fremgår klart, når man sammenligner følgende bøjningsmønstre:

landsmål:	*bymål:*
hank.: båt-en; ar-arne;	hank.: { hest-en; er-ene;
hunk.: bygd-i; er-erne;	gate-n; r-ne; }
intetk.: skip-et; uf. — i;	intetk.: hus-et; uf. — ene.

Desuden er der i landsmål en del han- og hunkønsord, som i flertal har henholdsvis *er* og *ar* eller *or;* men forøvrigt

er der også hær sket en gensidig tilnærmelse, idet man har fjernet *r* i bestemt flertal av landsmålets han- og hunkønsord, og tillige foreslår man, at *i* ombyttes med *a* i formerne »bygdi« og »skipi«. På den anden side har bymålet strengt taget 3 køn, idet hunkønsendelsen *a* i bestemt ental bliver stadig mere udbredt (gamla, bygda).

Med hensyn til *udsagnsordene* er landsmålet ligeledes noget formrigt, og vi møder hær en mængde særegne nutids- og fortidsformer, selv i den »svage« bøjning.

venja — ven — vande — vant
spyrja — spyr — spurde — spurt
snu — snur — snudde — snutt
venda — vender — vende — vendt
kasta — kastar — kasta — kasta

---

lesa — les — las — lese
blåsa — blæs — bles — blåse
skrika — skrik — skreik — skrike
skjelva — skjelv — skalv — skolve

Nogle af de »svage« udsagnsord har altså kort nutids- eller fortidsform, medens derimod de »stærke« udsagnsord mangler bøjningsendelse både i nutid og fortid, og ofte har de avlyd ikke blot i fortid, men også i nutid (koma—kjem, fara—fer, taka—tek, få—fær). Desuden bøjes fortids tillægsmåde av disse udsagnsord på samme måde som tillægsord på *en,* idet den har kønsendelserne: *en* — *i* —*e.* Derimod bøjes bymålets udsagnsord omtrent som de danske, og det er væsenlig kun i fortid (og de korte nutidsformer), at de avviger derfra: nådde—levde, dugde—svarte—elsket, kastet.

På dette område er der nu sket den tilnærmelse, at den »stærke« bøjning og de ældgamle nutidsformer trænges tilbage i landsmålet, idet der foreslås »svage« parallelformer, og ligeledes tillader man den gennemgående endelse *en* i fortids tillægsmåde (og tillægsord). Desuden er fortidsendelsen *te* tilladt i ord av kasta-typen, når stammen ender på én medlyd (koka—kokte); men til gengæld er formen »kasta« tilladt i bymålet, fordi den høres av og til i dannede byfolks tale.

Således kan der selvfølgelig påvises endnu flere former, hvor de to skriftsprog er *læmpet efter hinanden;* men allerede dette par eksempler viser klart reformens præg og dens retning — og hvis man nu spørger, hvorfor denne tilnærmelse er sket, kan der gives et doppelt svar.

Først og fremmest har man sikkert foretaget den gensidige læmpelse ud fra den dybere tanke, at man bør tilstræbe en formidling, således at de to skriftsprog før eller senere kan gå op i en højere *enhed;* men desuden er der en meget vigtig kendsgerning, som har fremmet denne bestræbelse.

Landsmålet er jo *vest*norsk, og det avviger i mangt og meget fra *øst*norsk, både fra østlandsk og trøndsk mål. Denne ulæmpe har landsmålets mænd hidtil ikke ænset; men til gengæld er der i de senere år sket en »*Østlandsk Reisning*«, idet mænd som Eitrem, Reitan, Koht og Seip har hævdet og krævet, at landsmålet skal læmpes efter den østlandske sprogform, hvis det skal i sandhed blive et normalmål, som kan bruges i alle bygder.

Denne østlandske rejsning ytrer sig blandt andet deri, at man vil avskaffe en del tvelyd og udvide brugen av doppelte medlyd, og netop disse to krav er der taget hensyn til i de sidste retskrivningsregler, idet man foreslår en mængde side-

former »mest etter austlandsk og trøndsk talemål«. Men også på andre punkter har man læmpet landsmålet efter de østnorske mål, og alle disse forandringer har tilmed den store betydning, at landsmål derved tillige får mere lighed med bymålet.

Dette er ikke den mindst interessante side av sprogsagens udvikling, ja det er udslag av et højere formål, ti dergjennem åbnes en vej og bygges en bro for enhed mellem landsmål og bymål, selv om man foreløbig ikke tør sige det med klare ord.

Imidlertid er det ikke blot landsmålet, som ændres gennem den nye retskrivning; men også bymålet søger man jo at forandre, idet østnorsk mål danner det formidlende bånd. Dog må det ikke glemmes, at byfolks sprog i de sidste 100 år har været i en stadig udvikling, og at den nye reform er ikke *så* radikal, som mange fremmede mener.

Allerede skribenten i »Vidar« klagede over de mange tvelyd og »det platte og aldeles pøbelagtige »a«, som i den senere Tid har indsneget sig« — et udsagn som er meget interessant, ti det viser, at disse to aktuelle reformer har rod i den norske bevidsthed og ikke er noget nyt, som nu skal tvinges igennem.

Dette »ravnorske« sprog møder man ret hyppigt hos nutidens skribenter — ikke just hos Hamsun, ti han er en modstander av den sidste skriftsprogsreform, men derimod hos Bojer, hvis sprogform jo i det hele er mere moderne end Hamsuns. Som eksempler på de omtalte tvelyd kan man nævne ordene: bein, stein, heim, geit, feit, grei, lei, bleik, solsteik, gauk, hauk, graut — og som eksempler paa *a*-formerne: vesla, hytta, gamla, klokka, eika, bjerka, bikja (en hund), geita, kråka, kua, brua, brygga, bygda, myra o. s. v. — jvf. ordet barna = børnene — lutter former som man

møder jævnligt ikke blot hos forfattere men også i byfolks tale- og avissprog; men ganske vist fremhæves det udtrykkelig i retskrivningsreglerne at disse former særlig kan bruges ved navne på hjemlige dyr og planter, natur- og livsforhold.

Det vilde være ret overflødigt, om man fra dansk side igen gav sig til at retlede det norske sprogs udvikling, og de fleste har da også opgivet denne sport; men forøvrigt er det ganske betegnende, at man i dansk dialekt har paralleller, ikke blot til målsprogets rigdom på former men også til tvelydene og *a*-formerne. Således møder man i bornholmsk dialekt formerne: hausa, jaul (hjul), gada, kaga, paja o. lign. Ordet »hausa« er doppelt interessant, fordi det svarer til det jydske »hows« og til det ældre rigssprogs »huser« (husker) — en udtale som træffes den dag i dag hos ældre folk i Kristiania. Og da den ene tanke fører den anden med sig, vil jeg tilsidst gennem et træffende eksempel vise, hvorledes det norske sprog forandrer sig for vore ører. I ordet »vidunderlig« udtales det første *d* som regel »skarpt« på norsk; men moderne nordmænd udtaler det som *t*, og vi kan da opstille rækken: vid-und-er-lig, vi-dun-der-lig, vit-un-der-lig.

* * *

Hidtil har jeg kun omtalt den del av reformen, som røber det ændrede forhold mellem landsmål og bymål; men til slut vil jeg sige et par ord om rigssprogets øvrige retskrivningsændringer, idet jeg særlig udhæver det, som har interesse også hos os.

Med hensyn til *de hårde medlyd* er forholdet nu det, at nogle ord skal staves med *p, t, k,* andre kan staves på bægge måder, og andre skal endnu staves med *b, d, g.* Vi har altså hær tre trin i reformens udvikling, og der er ikke tvivl om, at ordene efterhånden rykker op fra 3die til 2den

og fra 2den til 1ste gruppe. Derimod skal man allerede nu altid skrive *k* foran *t,* jvf. ordene: ekte, makt, sikte.

Med hensyn til *det stumme d* er reformen noget uheldig, idet man dels lader skrivemåden rette sig efter udtalen, dels ser hen til ordets oprindelige skriftform, således at *d* t. eks. bevares i ordene: ild, melde, kold, and, bonde, sende. Denne regel er ganske vist mere forsvarlig i norsk end i dansk; men uheldigt er det dog, at man skal skrive brand—brenne, fund —finne, i bunn og grund.

Det sidste eksempel fører vor tanke mod en tredie og meget vigtig reform, nemlig indførelsen av *doppelt medlyd i udlyd efter kort selvlyd,* til eks. i ordene: brudd, bygg, takk, hull, all, kjønn, tørr, gass, brett, nett — ligg, gikk, sitt satt, trodd, skutt, blitt, gått, fritt, blått — altså blandt andet i intetkøn av tillægsord og i fortids tillægsmåde. Dog er der en del *meget brugte småord,* hvor slutningslyden ikke skal fordoples, og forøvrigt er reformen ikke så vidtgående som tysk og svensk skriftsprog, ti i norsk fordopler man ikke medlyden foran en anden medlyd, undtagen hvor der ellers kunde opstå forveksling, altså: kjente, spilte, sant, men: visste, fullt.

Man forstår da let, at nynorsk retskrivning er ikke så lidt avvigende fra dansk, og i det hele er det ganske interessant at se, hvorledes de to landes skriftsprog har fjernet sig fra hinanden. Dette fremgår tydeligt av det, som hidtil er sagt; men tillige er der en typisk forskel i brugen av *j* og *e—æ.*

Forhen har danskerne brugt *j*-lyden i en mængde ord, hvor den nu er forsvundet, ja endnu for 100 år siden var det ifølge Bredsdorff kun i københavnsk udtale, at man sløjfede *j*-lyden i sådanne ord som: kende, kær, gælde, gøre o. s. v. Nu er det kun jyderne, der har den ældre udtale, og forlængst

har man i skriftsproget fjernet *j*, hvor det ikke høres i rigsmålet. Derimod er den modsatte udviklingsretning blevet herskende i Norge, og efter den nye retskrivning skal man ikke blot skrive: kjenne, kjære, gjøre, kanskje, avskjed, men tillige: kjemi, skjema, skjelett.

Denne forskel er tilmed større, end den ser ud til, ti *k*- og *g-lyden* svækkes noget, når den følges af *j*-lyd, ja i forbindelsen *skj* er bogstavet *k* stumt både i norsk og svensk og i danske ømål. Hertil svarer, at sådanne ord som »ski«, »skyss« udtales med *j*-lyd og følgelig uden *k*-lyd; men der er også andre ord, hvor *j*-lyden ikke er betegnet i skriftsproget, t. eks. ordet »kirke«, og når man sammenligner dette ord med det engelske »church«, forstår man, at *kj* let kan blive til *tj*, hvilket da også er sket, ikke blot i svensk rigsmål men også i norsk og dansk dialekt, til eks. i vendsysselsk — ja i norsk rigsmål er der en tendens til ligesom i svensk at lade *j*-lyden fortrænge *g* i forlyd.

Med hensyn til *æ*-lyden er det en kendt sag, at den er meget fremtrædende i dansk udtale, og at den allerede for flere hundrede år siden fortrængte andre selvlyd; men i Norge er det derimod *e*-lyden, som er karakteristisk, og gennem de nye retskrivningsregler søger man yderligere at fortrænge *æ*-lyden. Således skal man ikke blot skrive: bekk, benk, hjelp, sette, men også: drepe, glede, lese, stjele — djevel, jeger, never, seter, skønt mange av den slaks ord endnu udtales med *æ*-lyd. Denne ændring medfører blandt andet sådanne ejendommeligheder som: and—ender,- nat—netter; men den svarer til en almindelig tendens både i landsmål og bymål, så også hær vil skriftsprogsreformen blive en norm for fremtidens *tale*sprog.

* *
*

Den norske sprogsag er da meget omfattende og indgribende, ja selv den forholdsvis moderate bymålsbevægelse er i virkeligheden en *sprogreform*. Derfor er det en misforståelse, når mange tænker sig, at sprogsagen i Norge kun er en kamp for eller imod landsmålet, som om bymålets mænd havde intet selvstændigt formål. Tværtimod møder man hær to ligeløbende strømninger, som hver har sit udspring og sin retning; men tillige spores der som sagt en tendens til at udjævne modsætningerne, således at »atter det skilte bøjer sig sammen, engang i tiden vorder det ét«.

Forøvrigt har denne sprogreform nu forrige sommer givet sig udslag på et helt nyt område, idet man forandrede navnene på Norges amter og stifter, ja selve ordene »amt« og »stift« blev ombyttet med ordene »fylke« og »bispedømme«. Således skal Kristiania, Kristianssand, Trondhjem, Tromsø stift nu hedde Oslo, Agder, Nidaros, Hålogaland bispedømme, og desuden vil mange have nogle bynavne ændret, idet til eks. navnene Bergen, Trondhjem, Fredrikshald skulde ombyttes med de ældre navne Bjørgvin, Nidaros, Halden. En sådan navneforandring er ikke slet så tåbelig, som mange mener, og det er da heller ikke umuligt, at Kristiania før eller senere får det ældgamle navn Oslo.

Sligt kan man begejstres eller forarges over, og hos os vækker det nogen undren; men selve kendsgerningen viser tydeligt, at den norske sprogbevægelse er meget stærk, og at man med pedantisk strenghed udsletter alle minder om landets avhængighedstid. Og bortset fra disse navneforandringer er der i selve bymålsreformen meget, som er lærerigt for os danske, ti også hos os har en reform længe været nødvendig. Dermed tænker jeg ikke blot på en retskrivningsændring, men tillige på en reform både av skrift og tale.

RETSKRIVNINGSSAGEN I DANMARK.

Retskrivningsspørgsmålet har gang efter gang dukket frem i de sidste 100 år, og det er ganske naturligt, at denne sag måtte få stadig større betydning, efterhånden som man forbedrede skolevæsnet, drog modersmålet frem og krævede, at alle børn skulde lære at læse og skrive. Således skrev vor store sprogforsker Rasmus Rask en udførlig »Dansk Retskrivningslære« 1826; men i begyndelsen var der kun ringe interesse for dette spørgsmål herhjemme, og det er ganske betegnende, at ministeriet både før og efter Rasks tid henviste skolerne til sådanne retskrivningsnormer som Mallings »Store og gode Handlinger«, Molbechs Ordbog, Salmebogen o. lign.

Det var *Skandinavismen,* som gav stødet til, at vor retskrivning blev reformeret, og dermed tænker jeg dels på Daas forslag i fyrrerne dels på Stockholmermødet i 1869.

I fyrrerne havde Daa og Knudsen foreslået, at retskrivningsreformen skulde være fælles nordisk, og 1866 tog Knudsen denne sag op igen, idet han skrev en avhandling i tidsskriftet »Norden« (I og III). Denne avhandling havde den betegnende tittel »Om tilnærmelse mellem Norsk, Dansk og Svensk«, og den indledes med de ord: »I nærværende stykke har man, til prøve, gjort Norsken omtrent så lik Svensk, som ske kunde, uten at gøre våld på ordenes lydelse her i landet.«

Han vilde altså give et praktisk vidnesbyrd om, at en tilnærmelse var mulig, og han gjorde udførligt rede for de ændringer, som var nødvendige med hensyn til de nordiske skriftsprog — krav som væsenlig svarer til dem, der senere blev fremsat i Stockholm; men Daa mente, det var ikke nok, at man skrev om denne sag, man burde også handle, og det er da også ham, som han æren av det nordiske retskrivningsmøde.

I efteråret 1868 var professor Daa en tur i København for at få planlagt et fællesmøde, og der blev da for Danmarks vedkommende avholdt et forberedende møde i marts 1869. På dette møde enedes man om, at dansk retskrivning burde forbedres »efter Aftale med Nordmændene«, og at man med hensyn til dansk-norsk og svensk skriftsprog helst skulde følge »ensartede Regler«.

Lignende møder blev avholdt i Norge og Sverrig, og i juli 1869 holdtes da et *Nordisk Retskrivningsmøde* i Stockholm. Blandt deltagerne var de svenske professorer Malmström og Säve, av hvilke den første blev mødets formand; endvidere professor Daa, overlærer Knudsen, Henrik Ibsen, samt de danske docenter Grundtvig og Lyngby.

Dette retskrivningsmøde var ligesom det national-økonomiske møde i Stockholm 1866 udslag av en bestræbelse for at fremme den indbyrdes forbindelse mellem de nordiske folk, og det er da en efterklang av fyrrernes skandinavisme; men efter 1864 var man ikke længer betaget av politisk lyrik og højstemte fraser, ti nu var man blevet nøgtern og tilstræbte praktisk samvirke.

Formålet var som sagt at skabe *mere overensstemmelse* mellem de nordiske skriftsprog, og man vedtog en del ændringer, hvorav nogle var fælles for de to grupper, medens andre var særskilte for hver gruppe; men det er betegnende

for deltagernes besindighed, at de kun vedtog sådanne forandringer, som de *alle* var enige om.

Når man nu gennemgår disse reformer, ser man, at det blev Sverrig, som kom til at præge beslutningerne, og dette var da også naturligt, da Sverrig er hovedlandet. Således gik et av de fælles krav ud på, at man skulde indskrænke brugen av bogstaverne *e* og *o*, hvor lyden er *æ* og *å*; men man gik varsomt frem, idet man med hensyn til forholdet mellem *e* og *æ* kun krævede reformen gennemført straks i forbindelserne *jæ, æg, æv* (hjælpe, tjæne — bægge- nægte — hævne, ævne), og disse regler betegnede man da som den *retning*, hvori reformen skulde gå.

Endvidere var man enig om at vedtage indførelse av det svenske bogstavtegn *å*, hvad Rask forlængst havde krævet herhjemme, og avskaffelse av de store bogstaver; men forøvrigt lærer vi beslutningerne at kende gennem et møde, som bagefter blev holdt i København.

Et år efter Stockholmermødet blev der holdt et *dansk* retskrivningsmøde i København (21—6—1870). Der var 13 deltagere, og blandt dem kan nævnes foruden Grundtvig og Lyngby tillige forfatterne Carl Ploug og Goldschmidt, samt videnskabsmændene H. N. Clausen og J. L. Ussing.

På dette møde foreslog man at avskaffe doppelt selvlyd og stumt *e* (Huus, veed — Troe, boer), doppelt medlyd foran medlyd (offre, tappre), og ligeledes skulde stumt *d* bortkastes foran *sk* og mellem *n* og *s*, »naar ikke dets Oprindelse ligger uden for Sprogets egen Grænse«. Endvidere foreslog man, at de såkaldte danske eller gotiske bogstaver skulde ombyttes med de latinske, at *q* skulde ombyttes med *k* og (i tvelyd) *i* og *u* med *j* og *v*, samt at man såvidt muligt skulde undgå sammenskrivning av ord.

Alt dette sigtede til at gøre skriftsproget mere praktisk

og moderne; men forslaget var dog noget moderat, ti man vilde ikke indføre tegnet *å* eller avskaffe de store bogstaver og ikke ændre brugen av *e* og *o*.

Disse forslag fik en vis betydning herhjemme, ti nu endelig følte kultusministeren sig forpligtet til at normere og reformere skolernes retskrivning. Derfor udsendte han to cirkulærer nogen tid efter (9—8—1871 og 21—2—1872); men ganske vist brugte han hær de typisk-danske ord: »Det maa anses for ønskeligt, at Skolerne efterhaanden bestræbe sig for i det Væsentlige at slutte sig til« de på mødet i juni 1870 foreslåede regler. Dette var unægtelig så vagt, at det må undre selv en dansker; men til gengæld fik man nu for første gang en *retskrivningsordbog.*

Allerede efter Stockholmermødet havde Svend Grundtvig udarbejdet en »Dansk retskrivningsordbog, stemmende med de på mødet - - vedtagne regler«. Denne bog udkom 1870; men efter cirkulærernes fremkomst blev den omarbejdet, og den udkom 1872 under titlen »Dansk Haandordbog med den af Kultusministeriet anbefalede Retskrivning«.

Det er ganske interessant at sammenligne disse to titler, ti de røber jo en væsenlig forskel mellem bøgerne; men uagtet det var et absolut gode, at man fik en normerende ordbog, fik dog reformen på grund av autoriteternes vaghed ikke ret stor betydning, ti man nænnede ikke at krænke lærernes frihed. Derfor var det ikke uden grund, at »Det pædagogiske Selskab« i 1885 anmodede ministeriet om at råde bod på det herskende virvar og befale en ensartet retskrivning i stedet for at anbefale den.

Nu endelig blev man sig opgaven bevidst, og ministeriet fik lavet et udkast, som blev nærmere prøvet og udarbejdet av en kommission av forfattere, videnskabsmænd og skolemænd, t. eks. Ploug, von der Recke, Saaby, Wimmer, Axel

Sørensen og ministeriets konsulent professor Kroman. Denne kommission foreslog blandt andet, at alle ord undtagen egennavne skulde skrives med lille begyndelsesbogstav; men dette vilde efter ministeriets mening vække altfor stor uro og forargelse i pressen og hos »mange af vore betydeligste Forfattere«. Derfor blev denne reform udsat til en mere gunstig tid, som dog endnu ikke synes nær; men i alt øvrigt fulgte ministeriet kommissionens indstilling.

Der blev da fastslået bestemte *retskrivningsregler* »til Brug og nøje Efterlevelse«, og man krævede tillige, at skolebøgerne skulde trykkes med »den her befalede Retskrivning«. Disse regler blev fremsat i meddelelse av 24—7—1888, og noget ændret i bekendtgørelse av 7—6—1889; men desuden meddelte man skolerne, at der vilde udkomme en retskrivningsordbog av Viggo Saaby, og at den vilde blive autoriseret. Det første skete 1891, det sidste skete — 1918.

Denne reform var ikke sønderlig mere vidtgående end den av 1872, og det eneste principielt nye var, at *x* skulde ombyttes med *ks,* og *j* skulde bortfalde, når det stod efter *k* og foran *e, æ, ø;* men reformen fik naturligvis nu langt større betydning, ti den blev gennemført overalt i skolerne, og den betegner da også *et ikke ringe fremskridt,* hvilket man ser tydeligt, når man sammenligner ældre og yngre skrifter. Alligevel — eller netop derfor — vakte denne modernisering av skriftsproget megen forargelse, og den stødte på nogen modstand, ja der var ikke få, som fandt det barbarisk, at vort skriftsprog skulde ændres ved tvang.

Modstanden udgik fra en række forfattere og videnskabsmænd, og de sluttede sig sammen til en slaks forbund, hvis medlemmer forpligtede sig til at fastholde den ældre retskrivning — en tanke som var blevet fremsat i »Nationaltidende« av litteraturhistorikeren Peter Hansen, og som blev

ivrigt støttet av daværende amtmand Bille — og av Recke — samt sprogforskerne Jessen og Ussing. Disse 5 dannede sjælen i forbundet, og den specielt sagkyndige dr. Jessen udarbejdede en bog som ledetråd for medlemmerne, nemlig »Den literaire Retskrivning. Vedtægter samt orthographisk og grammatisk Raadgiver« (1889).

Blandt medlemmerne var Bauditz, Bergsøe, Brosbøll, Gustav Esmann, Otto C. Fønss, Karl Gjellerup, Thor Lange, Troels Lund, Julius Paludan, Carl Ploug, Thorkild Rovsing, Henrik Scharling, Rudolf Schmidt, Valdemar Vedel — altså en ganske anselig skare, hvorav dog enkelte nu med et smil mindes den store kampanje. Desuden var der en mængde gejstlige og militære personer med i denne aktion, og sidst men ikke mindst: man havde sikret sig pressens hjælp, idet en række redaktører forpligtede sig til at følge de givne vedtægter.

Forsvaret — eller angrebet — var altså godt organiseret, og en sådan samlet optræden er absolut prisværdig og værdifuld, hvis da sagen er det; men denne aktion — eller reaktion — var så krampagtig, at den ikke kunde få betydning, og dog er der den dag i dag nogle trofaste sjæle, som anser det for tegn på »academisk cultur« at stave ordene »literairt«. Ja tilmed havde de sammensvorne den store triumf, at selve ministeriet blev nødt til en lille retræte.

Der var nemlig i de sidste retskrivningsregler gjort små forsøg på at fjerne det stumme *d,* og desuden havde man indført et par tåbelige stavemåder; men det værste var dog ordet »sejsten«. Den stavemåde kunde man ikke taale, og Bille sammenfattede da ogsaa sin skarpe kritik i de velvalgte ord: »Det ominøse »Sejsten« røber hele Geisten.« Det varede heller ikke ret længe, før der udkom nye retskrivningsregler

(27—2—1892), så den »lille Sejsten« levede kun kort, men blev til gengæld foreviget i »Blæksprutten«.

Siden 1892 er der kun sket den ændring i retskrivningen, at ministeriet lige på overgangen til vort århundred gav skolerne tilladelse til at bortkaste udsagnsordenes flertalsmærke; men alligevel er der i de senere år opstået nye vanskeligheder.

De sidste udgaver av Saabys ordbog er blevet besørget av magister P. K. Thorsen, og han har med ministeriets billigelse ændret et og andet, så mange har følt sig foruroliget over denne vilkaarlighed, der dog angik lutter småtterier. Men i 1913 bortkastede han det stumme *d* i ordene »jydsk« og »vadske«, og dette bragte bægeret til at flyde over. Man krævede uforanderlighed, og dette krav synes nu at skulle opfyldes, i hvert fald er 7de udgave (1918) blevet autoriseret og forsynet med en av ministeriet »approberet« retskrivningsvejledning. Desuden har undervisningsinspektør dr. Bertelsen fornylig meddelt i »Vor Ungdom« (1918), at ændringerne i de følgende udgaver vil blive meget få, og at man vil give en fortegnelse over dem, således at læseren straks kan finde dem.

Man skulde da mene, at der ikke længer eksisterer noget retskrivningsproblem i Danmark, hvis ikke netop dr. Bertelsen i samme nummer av »Vor Ungdom« havde ytret, at han lige så fuldt som den nylig stiftede »Retskrivningsforening« håber, at vi før eller senere få en virkelig reform av vort forældede skriftsprog.

Retskrivningssagen er altså dog stadig et åbent spørgsmål, og de fleste kan sikkert være enige om, at dens udviklingslinje har været noget svag og vag. Derimod er den norske retskrivningsreform i høj grad præget av vilje og kon-

sekvens, og ligeledes i Sverrig er retskrivningen i de sidste år blevet ikke så lidt forandret

I Sverrig er man vistnok lige så konservativ som i Danmark; men siden Stockholmermødet har dog retskrivningssagen gang efter gang dukket frem, og tilmed har fremragende sprogforskere arbejdet med på dens løsning (Lundell, Noreen). Alligevel bør man her særlig fremhæve Fridtjuv Berg, den kendte skolemand og politiker, som døde 1916. Han var med til at stifte »Rättstavningssälskapet« 1885, og ligeledes var han med til i 1905 at indgive en »petition« fra lærerforeningerne for at få retskrivningen ændret. Denne petition kom han på en måde til selv at give svar på, ti endnu samme år blev han kultusminister, og året efter udsendte han et cirkulære (7.—4.—1906), hvori det blev bestemt, at man »successivt« skulde indføre brugen av *t* i stedet for *dt* og av *v* i stedet for *f, fv, hv* — ændringer, som i og for sig er naturlige, ti *d, f, h* har i de anførte forbindelser været stumme vistnok i århundreder; men den sidste av disse ændringer (vem, vad, vilken o. s. v.) har dog vakt nogen undren hær og hinsides sundet.

Danmark har altså en reform tilgode — med mindre man da vilde påstå, at vi fik den for 30 år siden — og det kan derfor være ganske naturligt, om man sætter spørgsmålet under debat. Dette er i hvert fald tanken med »*Dansk Retskrivningsforening*«, som blev stiftet 1917, og hvor man finder både skolemænd og sprogmænd; men hvis der hær som i Norge og Sverrig skal gå 15—20 år mellem foreningens dannelse og reformens fremkomst, da er der ganske vist rigelig tid til at få sagen nærmere drøftet.

FORSLAG TIL FORBEDRING

Hvis man nu fremfører det spørgsmål, hvorledes vor retskrivning bør være, må man straks gøre sig klart, at der kan opstilles forskellige principper for en retskrivningsreform, og at det vilde være noget naivt, om man valgte et enkelt og vragede alle de andre, ti der må tages mange hensyn, når dette spørgsmål skal løses.

I tidligere tid hævdede man, at ordenes stavemåde skal så vidt muligt avspejle deres oprindelse (det *etymologiske* princip, som hidtil har været herskende); men mere og mere gør den opfattelse sig gældende, at man av praktiske grunde skal stave ordene således, at skriftsproget så vidt muligt svarer til talesproget (det *fonetiske* princip, som retskrivningsforeningen vil have lagt til grund).

Dette sidste princip må da gennemføres på den måde, at man som norm vælger det talesprog, der er herskende blandt de dannede. Dog kan man ikke gå ud fra samtalesproget, ti det er altfor vekslende og formløst; men man bør gaa ud fra foredragssproget, fordi det er mere ensartet og udformet. Dermed er dog ikke sagt, at skriftsproget kan komme til fuldt ud at dække talesproget, ti sprogets lyd spotter enhver konsekvens, og derfor nødes man ofte til at se bort fra ordenes lydpræg.

I vor nugældende retskrivning går man ud fra, at et ords

bøjningsformer bør staves på ensartet måde, og t. eks. kræver man, at ordene: rødt, mødte, lidt, vidst staves med *d*, fordi de er bøjningsformer av ordene: rød, møde, lide, vide, jfr.: siden — sidst, — bedre — bedst, ældre — ældst; anden — andre, selv — selve, lægge — lagde o. s. v. Noget lignende gælder *beslægtede ord*, og hær er rodordet ofte det mindst lydrette, t. eks.: midt — midnat, mand — mandig, fuld — fyldig — hård — hærde, halv — halvere.

Imidlertid er der jo ingen regel uden undtagelse, og vi møder da ogsaa en del avvigelser fra de to regler, særlig fra den sidste. Således skriver man: grov — groft, stiv — stift, havde — haft, og endvidere: tække, lytte, flittig, rift, løfte, skipper, skærslipper o. s. v. — men forøvrigt er det jo klogt at tage hensyn til udtalen og undgå pedantiske ordformer, når slægtskabet ikke er særlig indlysende, eller når ordet er meget almindeligt.

Specielt kunde man for nemheds skyld henvise til ordene »jydsk« og »vadske«, tilmed da de har været omtumlet og omtvistet lige fra 1872 til 1918, idet Grundtvig og Thorsen har stavet dem uden *d*. Denne stavemåde er med hensyn til ordet »jydsk« noget mærkelig, i hvert fald forarger den alle jyder, og med hensyn til ordet »vadske« er motiveringen ikke heldig. Man hævder nemlig, at »vadske« bør staves uden *d*, fordi det er ikke oprindelig dansk men en efterligning av det tyske ord »waschen«. Imidlertid er vi jo ikke allesammen lærde filologer, og de fleste vil uvilkaarligt henføre ordet »vadske« til »vaad« og »vade« eller sammenstille det med »væde — vædske, træde — tradske«.

Alligevel kan stavemåden »vaske« meget vel forsvares ud fra den *praktiske* motivering, at den er mest naturlig, fordi ordet er så almindeligt. Det samme gælder også andre ord, t. eks. netop ordet »sejsten«; men naturligvis har man den

pligt at drage konsekvenser med hensyn til alle de ord, hvor det er fornuftigt at bortkaste det stumme bogstav, ti man bør som sagt arbejde på at gøre sproget mere lydret.

De to ord »jydsk« og »vaske« har børnene nylig fået lov til at stave på bægge måder, med eller uden *d*, og det vil da også være klogt, om man i højere grad end nu anvender det princip at opstille to stavemååder *valgfrit*, således at de bægge har gyldighed, ja netop dette principløse princip er praktisk og naturligt, fordi det ene ofte er lige så godt som det andet.

* * *

Vor retskrivning er omtrent lige så snurrig som den engelske og den franske, ti hær som hist tager man historiske, etymologiske hensyn. Derimod er den italiske og den spanske retskrivning udpræget moderne og lydret, idet man hær former og ændrer det skrevne sprog i samklang med sproget som tales. Men hvis man nu vil avveje disse to principper i forhold til hinanden, bør man undgå al fantaseren, ti man har ikke lov til at anse den etymologiske stavemåde for udslag av højere kultur, og på den anden side er det hverken let eller praktisk at forme et lydret skriftsprog.

Ganske vist har man i vore dage ofte foreslået en *fonetisk* skrivemåde; men det vilde kræve et udvidet bogstavsystem, og man måtte da først ved international forhandling blive enig om de fælles og de særskilte lydtegn. En sådan skrivemåde har kun værdi og berettigelse i videnskabelige arbejder, hvor det gælder om at fæstne lyden nøjagtigt; men til praktisk brug vilde den ikke være heldig, selv om den lod sig indføre. ti det vilde ikke blive let at læse eller skrive eller lære den nye sprogform.

Den sidste ulæmpe har naturligvis mindst betydning, ti det er kun én gang for alle, man skal *lære* at læse og skrive; men langt værre er det, at det vilde blive meget vanskeligt for de voksne at læse og skrive den nye sprogform, og det vilde heller ikke blive let for den kommende slægt at forstå den fortrængte sprogform og vor tids litteratur.

Imidlertid kunde man jo hævde, at denne ulæmpe er kortvarig, at alt er en overgang, som ræven sagde, dengang de trak pelsen av ham; men skal vi ligesom smyge vort modersmåls klædedragt av, således at Holberg og Oehlenschlæger, Grundtvig og Drachmann må skrives om for den kommende slægt, da kan let det bedste blive det godes fjende.

Måske man derfor bør gå en mellemvej, idet man enten nøjes med 3—4 lydtegn eller indskrænker sig til en radikal reform på grundlag av det givne; men i hvert fald bør enhver reform gennemføres i et par tempi, netop fordi den griber ind i en mængde forhold — og forøvrigt kan man allerede gennem en forholdsvis *moderat* reform rense vort skriftsprog for en mængde ulæmper og pedantiske former.

Fremfor alt bør *det stumme d* trænges tilbage i vort skriftsprog, og det kan næppe forarge nogen, om man indfører sådanne stavemåder som: alminnelig, begynne, bjælle, flynner, fodballe, forvanle, fråse, galle, gissel, gille, grisk, henne (ordet hen—henne bør da staves hæn—hænne), hinne, hynne, ille, kanne, kenne, kille, kilre, krasse, kres, krit, krut, krys, kvinne kæller, lakris, mannel, minne, mylre, nælle, palas, panne, plusselig, raballer, renne, rinne, risse, skallet, skynne, skærmyssel, smus, spasere, strus, sønnerlig, tinning, tissel, trisse, tønne, ukrut, unne m. fl.

Tilmed havde mange av disse ord oprindelig intet *d* — noget som retskrivningsordbogen ikke helt lægger skjul på — og man forstår da endnu mindre, hvorfor vi t. eks. skal

skrive: hende, Hinde, ilde, Kande, kende, Kvinde, Kælder, Minde, Pande, Rende, rinde, skaldet, Tinding, Tønde.

Hvis man nu søger at bringe sådanne ord ind under bestemte regler, kan man sige, at *d* bør fjernes i forbindelsen *ads* og *uds,* i forstavelsen *ind* og *und,* i hunkønsbetegnelsen *inde* og ofte i forbindelsen *ld, nd, rd* — jvf. det tyske *t* i forbindelsen *entlig.* Men ganske vist vil denne reform volde nogen vanskelighed, hvor ordet *ender* på *d,* og den kan da også kun få videre omfang og virkelig værdi, hvis man beslutter sig til at efterligne svensk og nynorsk retskrivning, idet man ud fra bestemte regler bruger *fordoplet medlyd i udlyd efter kort selvlyd,* t. eks. gull—gyllen, puss—pussig, ja senere kan man da ændre ord, som nu har det såkaldte stød (stald, mund o. lign.).

Endvidere kan man indskrænke brugen av *stumt h,* ti selv om man ikke just ønsker at forarge jyderne eller glæde svenskerne ved helt at bortkaste det, kan man dog fjerne det i nogle av ordene på *hj* og *hv,* idet man t. eks. skriver: jejle, jerne, jerte, jælm, jælp, jørne — val, valp, varre, vas, vede, væps, verv, virvel, visle, vælve, væse, væsse. Ligeledes kan man ombytte *g* med *j* i sådanne ord, hvor *g*-lyden aldrig høres, og man får da til eks. skriftformerne: nejl, snejl, nøjle, løjn (jvf. løj), ejn, hejn, rejne, tejne, vejne — ja ordene »egn« og »vegne« er tilmed ifølge retskrivningsordbogen beslægtet med »eje« og »vej« (ligesom ifølge samme norm »emne« kommer av det svenske »ämne«, »ryggesløs« av »røgt«, »svejrygget« av »svaje«, »synderlig« og »besynderlig« av »sønder« og »sondre«, »slaabrok« og »bislopperske« av et og samme tyske ord o. s. v.).

Senere vil jeg tale om andre medlyd ud fra et andet synspunkt, og der skal hær kun tilføjes, at ordet »af« og forstav-

elsen »af« bør skrives *av*, og at ordet »at« foran navnemåde kan skrives *å*.

Imidlertid kunde der være grund til også at omtale skriftsprogets *selvlyd*, og dermed tænker jeg specielt på forholdet mellem *e* og *æ*, samt på *i—e, u—o, y—ø*. Disse selvlydpar blev omtalt i ministeriets retskrivningsregler av 1889, idet man gav nogle regler med hensyn *til e* og *æ (o* og *å);* men derimod med hensyn til *i, u, y* opgav man ganske ævred og sagde blot, at de skulde benyttes, »hvor den hidtidige Brug har fastslaaet det «.

Denne konservative holdning søgte man dog at forsvare, idet ministeriet hævdede, at sproget vilde blive forsimplet, hvis man t. eks. skrev »minde« med *e* og »bund« med *o*, ti da vilde udtalen efterhånden blive »mænde« og »baand«. Disse eksempler var meget snedigt valgt, ti uagtet faren ikke er så stor, som man foregav, er det dog ikke klogt i første række at røre ved forbindelsen *in, un, yn.* I det hele er det vanskeligt at ændre *i, u, y,* fordi vi har for få selvlydstegn; men derimod er det lettere at fjerne *e,* hvor lyden er udpræget *æ*.

Også på dette punkt søgte ministeriet et forsvar for det tilvante, idet man t. eks. hævdede, at *e* burde bevares foran *rn* og *rt* (gerne, hjerte) — igen to eksempler, som er snedigt valgte, ti netop i den forbindelse bør *e* bevares; men man undlod ganske vist at kræve *æ* fjernet i ordene »værne« og »vært«, ligesom man helt så bort fra ord som: bær, færdig, færge, lærke, skærme, værre, værst o. s. v., hvor dog lyden er ganske den samme.

Sagen er nemlig den, at en gennemførelse av det krav, som blev stillet på Stockholmermødet, vilde medføre en mængde forandringer; men paa den anden side vilde netop

denne reform være særlig interessant, idet man måtte foretage en slaks udveksling av bogstaverne *e* og *æ*.

Imidlertid vil jo en selvlydsreform blive meget omfattende, ja mange vil føje til, at den er upraktisk og farlig, fordi den angår en mængde av sprogets almindelige ord; men hvis man ser en smule nøgternt og historisk på denne sag, opdager man, at netop den mere lydrette skrivemåde på mange punkter kommer til at falde sammen med den retskrivning, som var i brug for 50—100 år siden, og følgelig er reformen ikke *så* radikal, som man gang efter gang har påstået.

Dog må som sagt enhver reform føres frem med læmpe, ti man bør ikke glemme, at bogsproget først og fremmest skal være let at læse, og netop derfor kan man ikke i første række ændre de *meget* almindelige ord, ti det vækker uro og volder forvirring. Desuden bør man gå gradvis frem, således at man ikke straks kræver alle sine ønsker opfyldt; men ud fra bestemte principper skal man fastslå, hvilke forandringer der er mest naturlige og nødvendige, og hvilke man bør lade vente, til de andre er trængt igennem.

Alt dette er dog kun få, moderate forslag, og selvfølgelig bør en reform hos os gennemføres med varsomhed og omsigt; men selv om man gik mere radikalt og helt systematisk frem, vilde der altid blive mange ord tilbage, hvor lyden ikke kan gengives nøjagtigt i vort skriftsprog, eller hvor den lydrette form ikke er ganske praktisk. Derimod kunde man ganske vist indføre flere lydtegn for at nå nærmere til idealet; men denne »radikale« reform har foreløbig ingen udsigt til at sejre, og den vil jeg derfor se bort fra.

REFORM AV VORT SPROG

En retskrivningsreform har først og fremmest betydning for *skrift*sprogets form, medens derimod en sprogbevægelse som den norske sigter mod et videre mål, mod selve *sprogets* forandring. Dermed tænker jeg ikke blot på landsmålet, som jo ligger os noget fjernt; men jeg tænker tillige på bymålet, ti også hær arbejder man på at udvikle sprogets form, ja bymålets skriftsprog er tilmed på enkelte punkter forud for talesproget, idet man gennem de nye retskrivningsregler tilsigter ikke blot at gengive den herskende udtale, men tillige at angive den *retning,* hvori sprogets udvikling skal gå.

Sådanne forhold har vi ganske vist ikke herhjemme, ti hos os har der hidtil kun av og til ytret sig trang til at berige vort sprog fra det indre og bevidst at forme det om. Alligevel er det vor pligt at rejse *det store spørgsmål,* om vi skal nøjes med at forbedre vor retskrivning, således at den kommer til nogenlunde at svare til talesproget, eller om vi tillige skal udforme sproget i en bestemt retning og ligesom præge det om, for at det bedre end nu kan svare til tidens krav og til folkets tarv og tenderen.

Avgørelsen av dette spørgsmål hænger nøje sammen med vort syn på sprogets natur og dets forhold til folkets liv, og det kan derfor ikke undre os, at sprogbevægelsen i Norge og andetsteds er brudt frem i den nyere tid, ti først omkring

år 1800 fik man øje for sprogets nationale særpræg, og omtrent samtidig begyndte man at udforske sprogenes slægtskab, forstå deres form og forandring.

Det er vistnok franskmændene, som først har gjort opmærksom på forholdet mellem sprog og nation (Byskov: Modersmålet, s. 21 flg.), i hvert fald vandt denne tanke genklang hos os for lidt over 100 år siden, idet historikeren *Laurids Engelstoft* dengang udgav et par skrifter, hvori han smukt og stærkt hævdede, at nationens særegne følelser og grundsætninger får ligesom en fast, ydre form, idet de ytrer sig gennem sproget, og modersmålet bliver da både udslag av folkets gemyt og udtryk for dets karakter. Denne fremhævelse av forholdet mellem nationen og dens sprog møder man gang på gang i det 19de århundreds nationale kampe; men ganske vist er det ikke let at sige med bestemthed, hvori folkets sproglig-nationale særpræg består.

Sprogets nationale grundpræg er ikke blot udtryk for folkets nationale formål, men tillige udslag av dets særegne gemytsliv, og dermed er givet, at det nationale ytrer sig både i de meninger, som fremføres, og den måde, hvorpå de føres frem — med andre ord, at både indhold og form, er præget av nationens tenderen, dens vilje og temperament, ja måske dette sproglige særpræg træder stærkest frem i ordvalg og tonelag, i talens rytme og hast. Sligt er det som sagt lettere at påpege end at udrede; men derimod er det ikke så vanskeligt at sige noget bestemt om sprogenes indbyrdes slægtskab, ti hær er det de enkelte lyd og former, som studeres og sammenlignes.

Den sammenlignende sprogvidenskab er heller ikke stort mere end 100 år gammel, og en av dens første og største mænd er vor landsmand *Rasmus Rask.* Ganske vist havde man før hans tid fået øje for, at sprogenes slægtskab ytrer sig gen-

nem ensartede bøjningsformer; men han tog denne sag mere grundigt op, og desuden var han den første, som mente, at også lydformerne står i indbyrdes forhold, ja allerede han fremhævede, at der kan opstilles bestemte »regler« for lydenes overgang fra det ene sprog til det andet.

Denne opdagelse av sprogenes slægtskab og vekselvirkning, specielt av de såkaldte »lydlove«, har i høj grad præget det 19de århundreds sprogforskning; men det som hær har særlig interesse, er det *enkelte* sprogs forandring, dets ændring fra tid til tid.

I midten av forige århundred mente de fleste sprogmænd, at sproget ligesom alt i naturen udfolder sig efter bestemte *love,* således at vi hær står overfor en naturmæssig udvikling, hvori vi hverken kan eller bør gribe ind, skønt vi ganske vist skal studere dens præg og retning. Imidlertid har man i det sidste slægtled, specielt i Frankrig, fremhævet den mindre dogmatiske tanke, at sprogets struktur og vækst er delvis avhængig av brugernes *vilje,* og at man ofte bevidst har grebet ændrende ind. Hertil svarer den kendsgerning, at alt levendes natur kan føres og formes i en bestemt retning, når det bringes ind under kulturens pleje, og det er da muligt, at vi både kan og bør planmæssigt udforme sproget, således at det stadig bedre passes til efter brugernes trang og behov.

Dermed tænker jeg ikke just på, at man skal fjerne det ulogiske, som præger sprogets udtryk, ti uagtet et sådant krav ikke bør agtes ringe, skal dog sproget først og fremmest tjene praktiske formål, og det bliver da videnskabens særskilte opgave at værne sig mod sprogets uklarhed. Derimod er der to andre opgaver, som har mere almen betydning, nemlig en udvikling av sprogets nationale præg og en forbedring av dets struktur.

Det første opgave har jeg allerede omtalt, og den har man altid været sig bevidst, idet store digtere og skribenter, statsmænd og reformatorer ofte har stræbt at drage folkelige ord og udtryk frem, at fortrænge det fremmede sprogstof og forme et modersmål, som er udtryk for folkets grundpræg. En sådan stræben sporer man ganske vist ikke hos vor litteraturs fader, Ludvig Holberg, men derimod hos *Sneedorff*, vor første moderne stilist, og i det hele hos de såkaldte »soranere« i sidste halvdel av det 18de århundred. Dog nøjedes de væsenlig med at fortrænge de tyske ord i vort sprog ved hjælp av danske oversættelser, medens derimod det 19de århundreds forfattere og sprogmænd tillige fremdrog ord og udtryk fra det ældre danske sprog.

Den anden opgave synes mere teoretisk, og mange vil kalde den »utopisk«; men også den har man av og til stillet og søgt efter ævne at løse. Således mente Niels Mathias Petersen, at man skulde arbejde på en tilnærmelse mellem dansk og svensk sprog, ikke blot ved at forandre retskrivningen, men tillige ved at ændre ordenes bøjning og forme dem på ensartet måde (Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie 1844—45).

Denne tanke var et udslag av datidens skandinavisme; men ganske vist var N. M. Petersen ikke helt upartisk, ti han mente, at det var først og fremmest det svenske sprog, der trængte til en reform. Et sådant synspunkt er ikke just heldigt for sagens fremme; men hertil kommer den mere væsenlige indvending, at man skal ikke reformere et sprog av hensyn til indbyrdes samkvem, ti da var det nok så praktisk at forme et universalsprog. I hvert fald skal en sprogreform først og sidst fremgå av folkets indre, og den kan kun lykkes, hvis folket for alvor føler, at den er nødvendig for dets kultur.

Netop en sådan indsigt ligger bagved den *norske* sprogbevægelse, ti den er udtryk for folkets særpræg og udslag av dets selv-bevidsthed, ja når denne sag tages så ivrigt op, både på land og i by, da sker det ud fra den sikre følelse, at sproget er åndens legem, og at folkets ånd skal forme folkets sprog, således at tanke og tale præges av samklang og sundhed.

Hertil svarer, at nordmændene både i videnskab og skole stræber at fremdrage og fæstne de nationale ord og udtryk, sproglyd og bøjningsformer — et arbejde som da også forlængst har vist, at sprogreformen er mulig og værdifuld. Men hvis man nu spørger, om en sådan reform vilde være gavnlig hos os, må det ganske vist indrømmes, at en *dansk* sprogreform bør føres ad andre veje, fordi både sprog og folk er anderledes hær end dær.

* * *

En sprogreform må nødvendigvis gælde ikke blot sprogets form men også dets ord og udtryk, så man indser let, at opgaven er meget stor. Dog vil jeg i dette skrift kun tale om den første del av denne opgave, om en ændring av sprogets *struktur,* og tilmed vil jeg nøjes med at udrede et par væsenlige spørgsmål. Imidlertid er det ikke uden interesse at se, hvor omfattende reformen bør være, og derfor vil jeg med få ord vise, at den angår både sprogets lyd, dets former og sætningsbygning.

Med hensyn til *sproglydene* må enhver reformator gå ud fra den grundregel, at ordene skal udtales på en måde, som ikke blot er praktisk men tillige klar og bestemt. Dernæst skal han overveje, hvilke lydforbindelser man bør værne, og hvilke man helst bør fjerne — eller med andre ord: hvor

man skal være på sin post og hindre, at sproget udvikles i en uheldig retning.

Lydene *e, o, ø — æ, å* samt de åbne medlyd *d, g, j, v* har bredt sig i vor udtale, og der er ikke tvivl om, at det falder os bekvemt at bruge dem, hvorfor de da også er meget fremtrædende i gadesprog og dialekt; men alligevel har vi en følelse av, at de skæmmer vort modersmål, og mange stræber da også at hæmme de omtalte lyd. Denne stræben kan dog kun få større værdi, hvis man også i skolen sætter sig det samme mål, og dette kan kun ske på planmæssig måde, hvis den autoriserede retskrivningsordbog bliver en norm også for børnenes *tale.*

Et sådant krav synes meget vidtgående; men man kunde jo nøjes med at angive udtalen ved de ord, hvor der kan være tvivl, eller hvor man vil indføre en noget ændret udtale. Således bør det gennem skolen fastsættes, hvorledes man skal udtale ordene: vor, hvor, alvorlig — fyrre, mørk, tørst — jærn, værn, værdi, ærts — greb, reb, rede, skrev, greve, revle. I disse eksempler præges nemlig selvlyden mere eller mindre av *r*-lyden; men forøvrigt kan også andre forbindelser volde nogen tvivl, til eks.: bogstav, sprog, svoger, et tog, togt, kogt, vågne — bommen, tromle, trompet — sove, vove, grove, love, skove, forlovet o. s. v.

Dette er kun nogle spredte eksempler; men for at man lettere kan forstå mit forslag, vil jeg tilføje, at mange udtaler »save«, »vove«, »forlovet« med tvelyd, at »tromme« tit udtales som »lomme«, »olie« som »trolje«, »sål« som »sold«, »stjålet« som »fjollet« — endvidere at »hvor« ofte udtales som »vår«, »kården« og »når den« som »orden«, »skrevet« som »skrævet«, »fyrre« som »større« o. s. v.

Alt sligt er sikkert en fejlagtig udtale; men vanen og det tilvante er jo den anden natur, og det har ofte hændt i den

enkeltes og i sprogets liv, at hvad der før lød naturligt, senere fik de et plebejisk præg, eller hvad man før anså for kunstlet, senere blev opfattet som smukt og naturligt. Derfor kan man ikke avgøre de vaklende ords lydform ud fra den regel, at den ene udtale lyder smukt og naturligt, den anden grimt og kunstlet; men man skal avgøre sagen ud fra en doppelt synsmåde, idet man dels går ud fra rigsmålet, dels gennemfører en vurdering av lydene i vort sprog.

Medlydene skal omtales i en særlig sammenhæng; men forøvrigt er det ikke altid let at sige noget bestemt om de enkelte ords udtale, da vort rigsmål ofte er noget vaklende på dette område, idet man træffer store forskelle selv i kultiveret tale.

Derimod er *ordenes bøjning* ganske anderledes fast, og hær er det let at opstille bestemte regler; men til gengæld er jo netop de faste former hindrende for en reform, og det bliver da også på dette område vanskeligt at vinde frem. Men principielt bør man tilstræbe, at sproget får så *få* bøjningsformer som muligt, og hvor ordets form er ubestemt, skal man da foretrække den regel-mæssige bøjning, særlig hvis den er kort.

Med hensyn til *navne- og tillægsord* kan man i nogle tilfælde undgå navneordenes flertalsmærke og tillægsordenes bøjningsformer; men ellers bør man såvidt muligt give navneordene kendeordet *en* og flertalsmærket *er,* hvilket skal oplyses gennem en række eksempler.

Kendeordet: brændevinen, byggen, cementen, filten, kitten, kliden, kloren, lakken, malmen, malten, mulden, pudderen, purpuren (stofnavne) — endvidere: (automo)bilen, blyanten, griffelen, fugleskræmslen, hængslen, katalogen, spænden, tornysteren, vængen, lamaen, myggen, minutten, sekunden, akten, alvoren, brugen, helbreden, hårsbreden,

misbrugen, mylderen, pløren, sølen, sammenhængen, slaksen, spektakkelen, spøgen.

Flertalsmærket: dukser, fukser, hingster, hjorder, hjorter, hvæpser, strudser — hanker, former, platformer, remmer, skilter, skåler, særker — helgener, høvdinger, lærlinger, oldinger, slægtninger, ætlinger.

Med hensyn til *udsagnsordenes* bøjning bør man foretrække den svage for den stærke bøjning, som da også trænges stadig mere tilbage; men tillige bør man foretrække fortidsformen *te* for *ede,* fordi den sidste er lang og slæbende, jvf. ordene: bruste, snuste, fniste, fnyste, gyste, nyste, låste, hilste, hejste, knejste, brølte, fældte, knælte, hvilte, ilte, smilte, skønte, skånte, skrabte, ragte, kogte, stegte, forligtes.

Ligeledes skal fortids tillægsmåde så vidt muligt ikke bøjes i køn og tal, man bør genindføre endelsen *en* i stedet for *et,* og ofte kan man sammendrage de besværlige, sammensatte tider. Hertil kommer, at man bør undgå de upersonlige udtryk, og i førnutid foretrække *har* for *er* — to regler som dog blot er videreførelse av en tendens, der længe har ytret sig i vort sprog, og som forøvrigt er udtryk for en stadig stærkere trang til at forme vort sprog personligt, jvf. formerne: det synes, forekommer mig — jeg synes, mener. Endvidere: jeg er begyndt at, er holdt op med — jeg har begyndt, holdt op. Dog bør man vel til eks. sondre mellem udtrykkene: fangen har brudt ud — krigen er brudt ud.

Imidlertid angår de sidste to regler ikke blot sprogets grammattiske form, og noget tilsvarende gælder med hensyn til *orddannelse og ordføjning,* hvorfor jeg i dette skrift kun vil fremhæve, at man bør tilstræbe at gøre sproget mere dansk og naturligt. Derfor skal man fortrænge fremmede ord og

udtryk, de tyske forstavelser og endelser, og man skal undgå en kunstlet sætningsbygning.

Det første krav svarer til Knudsens omtalte sprogrensning, og man har jo ofte gjort det gældende hos os; men ganske vist er der en mængde tyske ord og ordled, som ikke kan udryddes av vort sprog. Det andet krav er lettere at opfylde, og siden frigørelsen fra det tyske åndspræg har danske skribenter med dygtighed arbejdet på at forme et naturligt sprog. Hær bør man særlig fremhæve Hans Andersen, fordi hans æventyrstil har sat skel mellem gammelt og nyt, og det er forholdsvis let at se, hvori denne forandring består. Der er til eks. sket den ændring, at man nu bruger udsagnsordet i en mængde udtryk, hvor man før brugte forholdsled og abstrakte navneord. Derved er stilen blevet levende og mere naturlig; men ganske vist må man ikke glemme, at det ofte er nødvendigt at forme og forene sætningerne anderledes i skrift end i tale, hvis man da ønsker, at sproget skal præges av klarhed og sundhed.

Alt dette er sagt i forbigående, og mange vil sikkert rejse den indvending mod mine spredte regler og forholdsvis få eksempler, at en sådan reform kan ikke få stor betydning, da dens område er meget begrænset. Men det avgørende er netop, at sådanne *regler og eksempler indprentes i landets skoler,* således at børnene forstår, i hvilken retning vort sprog skal udvikles, ti da er der ikke tvivl om, at selv disse få ord vil lidt efter lidt drage flere efter sig. Tilmed vil mit forslag om en mere simpel og regelmæssig ordbøjning finde støtte i børnenes sprog, ti det er jo en kendt sag, at børnene uvilkårligt former og bøjer ordene på den regelmæssige måde — naturligt men ikke »korrekt« (t. eks. flertal på *er,* fortid på *ede* m. m.).

Imidlertid bør en sprogreform ikke blot føres frem i

skolerne; men også *de voksne* skal arbejde med på sagen. og derfor er det nødvendigt, at man til eks. på højskolen og i pressen stræber mod samme mål. Sligt *forudsætter* ganske vist en tidernes fylde, en lydhørhed i vort folk, og dette skal senere omtales nærmere — men hvis nu sagen vinder sejr, og denne reform føres frem med fasthed og energi, vil den forholdsvis hurtigt præge de mænd, som skriver for folket, og slægten, som vokser frem.

Dog er der som sagt et par *særlige æmner,* som for mig betegner den væsenlige del av reformen, og som jeg i dette skrift vil tale udførligt om. Dermed tænker jeg i første række på forholdet *p, t, k* — *b, d, g* og på det såkaldte stød; men da nødes jeg til at betragte vort sprogs forandring gennem tiderne og dets forhold til norsk og svensk.

AV MODERSMÅLETS HISTORIE

Det danske sprog karakteriseres i høj grad av *stødet* og de åbne medlyd *d, g, j, v* — to ejendommeligheder som hver på sin vis præger vort modersmål, og de træder doppelt tydeligt frem, når man sammenligner dansk med norsk og svensk. Disse sprog er nemlig præget av de hårde medlyd *p, t, k*, og dær støder man ikke ordene frem som hos os; men fremfor alt er vore frænders sprog ejendommeligt ved de såkaldte *ordtoner*, hvorved deres talesprog får et musikalsk tonelag, som lyder smukt og klangfuldt i vore ører.

Denne forskel mellem vort og vore frænders sprog skyldes i en væsenlig grad det *danske* sprogs forandring i den ældre middelalder, ti forhen havde vore fædres mål netop de to ejendommeligheder, som særpræger norsk og svensk.

Omkring år 800 var de nordiske sprog nogenlunde ens, og specielt var der dengang og senere stor lighed mellem dansk og svensk; men nu synes forholdet helt forandret, ti vi forstår langt lettere det norske sprog end det svenske. Dette finder dog sin naturlige forklaring i vort herredømme over Norge og vore idelige kampe med Sverrig, og man må specielt henvise til reformationstiden som det avgørende vendepunkt, ti fra den tid blev det norske bymål påvirket av »den danske tunge«, medens derimod svenskerne politisk og kulturelt frigjorde sig fra Danmark. På den anden side — hvis man sammenligner det danske sprog med norsk og

svensk folkesprog, må man vist sige, at det norske ligger os fjernest.

Alt dette viser, at vi ikke er i stand til at fatte grunddraget i vort sprog eller forstå dets forhold til norsk og svensk, med mindre vi kender dets udviklingsløb, dets betydningsfulde forandring. Derfor vil jeg nu i et par træk føre ligesom et længdesnit gennem modersmålets historie, idet jeg væsenlig fremdrager det, som den særlige opgave kræver; men forøvrigt er vort sprogs historie fremstillet mere udførligt av *Verner Dahlerup:* »Det danske Sprogs Historie« (1896), *Henrik Bertelsen:* »Dansk Sproghistorie til Skolebrug« (4de udg. 1917), jvf. *Adolf Noreen:* »Geschichte der nordischen Sprachen« (3. aufl. 1913, særlig § 20—22, § 138—190).

Allerede i de ældre runeindskrifter sporer man nogen forskel mellem de nordiske sprog, og denne forskel træder tydeligt frem i de yngre runer, blandt andet fordi vi av dem har 10 gange så mange indskrifter; men tillige røber de yngre runeindskrifter nogle av dialekttyperne indenfor hvert enkelt land.

Denne forskel mellem de enkelte landsdeles dialekter har man et udmærket vidnesbyrd om i lovhåndskrifterne, altså hos os i *de gamle danske love:* den skånske, de sjællandske og den jydske lov. Disse love er bevaret i håndskrifter fra omkring 1300, og i dem finder man to ret udprægede typer: den østdanske og den vestdanske, medens derimod de sjællandske love indtager en mellemstilling.

Sjællandsk dialekt var da egnet til at danne grundlaget for en fælles sprogform; men hertil kommer, at Sjælland siden Valdemartiden har været midtpunktet for Danmarks kultur og sædet for dets regering, så det er ganske naturligt, at *det sjællandske skriftsprog* kom til at danne grundlag for

de senere tiders rigssprog. Dette forhold har sprogforskerne længe været klar over; men det er blevet yderligere bekræftet gennem *Lis Jacobsens* »Studier til det danske Rigssprogs Historie« (I Lydhistorie, 1910).

Lis Jacobsen tager sit udgangspunkt i den såkaldte »Eriks sjællandske Lov«, og hun karakteriserer nærmere forholdet mellem datidens skrift og tale. Hun fremhæver dels, at der i lovene spores en kamp mellem ældre og yngre former, dels at lovenes retskrivning ikke gengiver samtidens udtale, men er noget tilbage i forhold til talesproget — med andre ord, at der havde fæstnet sig et bestemt lovsprog, som havde sin særegne stil og retskrivning. Men dermed er tillige givet, at lovenes sprogtyper har større indbyrdes lighed end de tilsvarende landsdeles talesprog, ja de er næsten ens med hensyn til det, som skal fremhæves i dette skrift, og derfor vil jeg for nemheds skyld tage de fleste eksempler fra en tekst, som er meget kendt, nemlig forordet til »Jydske Lov«.

* * *

De hårde medlyd p, t, k præger i høj grad norsk og svensk tale og skrift, medens de derimod i dansk sprog er næsten fortrængt av de tilsvarende medlyd *b, d, g*. Denne store forandring skete dog kun i indlyd og udlyd efter lang selvlyd, og i lovskrifterne finder man endnu *p, t, k* brugt på samme måde som den dag i dag i norsk og svensk. Dette viser sig ganske tydeligt netop i forordet til »Jydske Lov«, idet man hær møder formerne: gripæ, dræpær, Ripæ — latæ nytæ, utæn, hvat — spakæ oc sakløsæ, ærlik. Man brugte altså dengang *p*, hvor vi nu har *b*, og ligeledes *t, k*, hvor vi nu bruger *d, g*, der tilmed som regel udtales »åbent« (»nyde« — »sager«). Dog havde man også på den tid, ligesom i oldnordisk, de åbne lyd *d* og *g*, særlig den første, og de skreves

oftest *dh, th, gh:* mæth logh, frith skyldugh, seghær, gudh, ræthæs (ræddes), hafthæ, høfthing — ja i forlyd var det åbne *d* og den engelske *th*-lyd meget almindelig: thær, thæt, thæ, them, theræ, thessæ; thing, thyrft (tarv), thuræ (turde).

Derimod havde man intet stumt *d* i skriftsproget, og dette fremgår dels av sætningen: mæn fulcummæ theræ unskop (ondskab), dels av sådanne former som: vildæ, skyld, wald (vold) — landæns, land. Disse eksempler viser nemlig, at nogle av de ord, som nu har stumt *d* efter *l, n,* dengang intet *d* havde, medens andre av dem ganske vist havde *d;* men ligesom i nutidstysk blev det i indlyd udtalt som »skarpt« *d,* i udlyd som *t.*

Denne medlydsændring er som sagt meget karakteristisk for vort sprogs nuværende form; men også sprogets *selvlyd* er i høj grad blevet forandret gennem tiderne, og da en av disse ændringer senere skal omtales nærmere, vil jeg allerede hær nævne den med et par ord.

De anførte eksempler viser, at *æ*- eller *e*-lyden allerede på lovskrifternes tid var stærkt fremtrædende i jydsk dialekt, og det samme gælder sjællandsk, om end i ringere grad. Derimod var forholdet noget anderledes i *øst*dansk, ti i den skånske lov træffer man ret hyppigt former med *a, i, u,* til eks. kalla, sitia, uka — alli, takit, mikit — varu, skulu, allu, andru, hanum, sinum, uku(m) — lutter *tonende* former, som repræsenterer en ældre sprogform, og som da også præger vort runesprog, til eks. på Store Rygbjærg-stenen: thér stavar munu miok længi liva; men både i sjællandsk og jydsk var de i trykløs stavelse blevet næsten helt fortrængt av den tonløse *e*-lyd.

På den anden side havde alle 3 grupper i mange tilfælde *i, y, u,* hvor nutidssproget har *e, ø, o,* jvf. formerne: livæ, with, frith — fylghæ, synær — kunung, sum, sumar.

Denne udvikling krysses dog av andre, delvis modsatte ændringer, som ikke skal omtales hær; men de to selvlydsforandringer er de mest ejendommelige, og de er forøvrigt udtryk for, at der dels er sket en slaks sammenfald av forskellige selvlyd, dels et selvlydsfald, idet jo *e, ø, o* udtales med lavere tungehold end *i, y, u.*

Endelig skal det tilføjes, at doppelt medlyd i *indlyd* er sjældnere i lovskrifterne end i nutidsdansk: dømæs oc rætæs (retledes, styres), urætæ, matæ (måtte), fatøkæ (fattige), føtær, skulæ, synær o. s. v. — en forskel og forandring, som ikke er let at forklare; men ofte er ændringen sket, fordi forudgående selvlyd var ændret med hensyn til længde og lyd.

Alt i alt var datidens skriftsprog meget forskelligt fra nutidens, medens derimod forskellen mellem vort og datidens talesprog ikke er slet så stor. Dette sidste fremhæves og overdrives noget for stærkt av mange sprogforskere, idet man ofte drager dristige slutninger ud fra enkelte gloser; men ganske vist bør det i denne sammenhæng nævnes, at man allerede før lovhåndskrifternes tid havde begyndt at skrive *b, d, g* i stedet for *p, t, k.* Dette viser, at den betydningsfulde ændring av talesproget i hvert fald var i fuld gang omkring 1300; men det beviser naturligvis ikke, at bevægelsen var avsluttet, eller at man udtalte *b, d, g* på samme måde som nu.

Indførelsen av medlydene *b, d, g* i tale og skrift skete lidt efter lidt, og i nogen tid blev de udtalt *skarpt* — en udtale som også blev herskende i de norske og svensk kystegne, der havde samkvem med Danmark; men senere blev det danske sprog endnu mere forandret, idet *b* blev udtalt som *v,* og *d, g* blev *åbne* medlyd (»grive« o. s. v.). Denne forandring har fået størst betydning med hensyn til *d*-lyden,

ja i trykløse endelser på *et* er udlyden forlængst blevet det åbne *d,* til eks. i fortids tillægsmåde og intetkøns bestemte kendeord. Endvidere indførte man i mange tilfælde, særlig efter *l, n* det stumme *d* i ord, som oprindelig hverken havde *t* eller *d* (kalde, spinde, guld, tand), og på den anden side faldt *d*-lyden ofte bort, særlig efter *l, n, r,* medens derimod bogstavet blev bevaret (kold, ild, ond, hund, gård, gærde, jord, gjorde).

Noget lignende gælder naturligvis *g*-lyden, og det skal straks blive omtalt; men netop forandringen med hensyn til *p, t, k* og *d*-lyden røbes gennem et meget interessant forhold, som Dahlerup har gjort opmærksom på (s. 43 flg., jvf. Lis Jacobsen § 309 flg.).

Karl-Magnus-krønniken blev trykt 1501 efter et jydsk håndskrift, og 1534 udgav Kristiern Pedersen den pány »rettet og forbedret«. Hær møder man sådanne parallelformer som: drap — drabte, væpne — vebne, ydmykt — ydmyghed; wynne — winde, man — mand, mæn — mend, gull — guld. Endvidere: skoghen — skouwen, watneth — wannet, thet — det, tegh — dig o. s. v. Hertil kunde man føje, at han forandrede dialektens selvlyd, indførte de forlængede fortidsformer, ombyttede ældre ord og udtryk med nyere. Disse ændringer har han ganske vist ikke gennemført konsekvent; men man forstår dog, at Kristiern Pedersen har ikke blot fortsat avskaffelsen av de hårde medlyd og indførelsen av det stumme d; men han har tillige formet et skriftsprog, som set fra nutidens synspunkt er i høj grad moderniseret.

Derfor betegner *Kristiern Pedersens* retskrivning mellemstadiet mellem Valdemartidens ældre og oplysningstidens nyere dansk, og hans sprogform blev epokegørende, ikke blot fordi den var langt bedre end samtidens øvrige sprogtyper,

men også fordi den fik autoritet gennem »Kristian den tredies Bibel«, som væsenlig er hans værk. Følgelig kan man med doppelt ret kalde ham en reformator, og på doppelt måde har hans bibelværk været en norm i vort folk.

* * *

Det danske skriftsprogs forandring blev foreløbig avsluttet på reformationstiden, og nu blev den nye skriftform fæstnet og udbredt gennem bibeloversættelsen — men også gennem bogtrykkerierne, ti hær gennemførte man ofte en egen retskrivning, idet man ligesom i nutidens presse rettede manuskriptet, når det ikke var helt »korrekt« — ja det har endog vist sig, at Holbergs private retskrivning var anderledes end den, som findes i hans trykte bøger (jvf. Dahlerup, s. 66 flg.).

Disse to forhold og den stadig stærkere sammenknytning av rigets dele bevirkede, at man nu efterhånden begyndte at få et rigssprog, og måske netop den tredie faktor tillige har den betydning, at regeringens skriftsprog blev kendt overalt og fulgt av de fleste. Tilmed hævder Lis Jacobsen »for Lydforholdenes Vedkommende, at ikke Sproget i Chr. III's Bibel, men Kancellisproget har dannet det direkte Grundlag for vort nuværende Skriftsprog« (§ 307) — og i en fodnote føjer hun til, at bogtrykkerne »i hvert Fald i Reformationstiden« ikke indblandede deres egen retskrivning. Dette moment har man sikkert også overdrevet; men pussigt nok giver hun et bevis, som til gengæld viser, at kancellisproget, i hvert fald på den tid, var et meget indirekte grundlag for vort skriftsprog.

Kristian III's Bibel er forøvrigt meget interessant, fordi den er skrevet forholdsvis lydret, og den viser os da, hvor-

ledes talesproget dengang var. Til eks. skrives ordene: frygte, lystig — koge, nogen o. lign. henholdsvis med *ø* — *aa,* fordi de allerede dengang udtaltes med disse lyd, og endvidere udelades *d, g, v* som regel i ord, hvor medlyden ikke hørtes. Dog er sligt naturligvis ikke gennemført konsekvent, og man kan finde et og samme ord stavet på flere måder.

Men nu skete der det ejendommelige i det såkaldte lærde tidsrum, at man optog eller lavede *ældre skriftformer,* som da fortrængte de mere lydrette former, ja av og til virkede de tilbage på selve det talte sprog. Følgelig kan man med nogen ret opstille en anden — eller fjerde — faktor som grundlag for vort skriftsprog, nemlig datidens stigende bogkultur.

Dette forhold har stor interesse i denne sammenhæng, og det skal derfor omtales nærmere, idet jeg dog nøjes med at gøre rede for de tre medlyd *b, d, g.*

Hvis man sammenligner lovhåndskrifterne med nutidsdansk, finder man to udviklingsmåder med hensyn til *bogstavet g. Det åbne g* er ofte blevet ændret til *v* eller *j,* er blevet stumt eller helt kastet bort — jvf. formerne: skogh, flyghæ, vægh, øghæ (øje), dagh, fughl, i hughæ (i hu) — men i indlyd har *g* til gengæld av og til fortrængt *j,* til eks. i »wæriæ« (værge), ja ordet »øjle«, som oprindelig havde åbent *d,* har mærkværdigt nok fået *g.* Hertil kunde man føje K.-M.-krønnikens ordparalleller: sade — sagde, lade — lagde, ti disse ord blev oprindelig skrevet med *g;* men i middelalderen forsvandt det både i skrift og tale, indtil de boglærde indførte det påny.

Vi får da ialt tre udviklingsmåder, hvilket Lis Jacobsen illustrerer gennem nogle andre eksempler (§ 305): I Kristian III's Bibel finder man ordformerne: sele, vele — svere, spøre (jvf. Holbergs skriftsprog). Disse ord blev oprindelig skrevet

med *j* — sælja, vælja, sværja, spyrja — og nu har de forlængst faaet *g* i det skrevne sprog, ja delvis også i det talte. Derimod gik ordene »telja« og »smyrja« en mere naturlig vej, ti nu siger og skriver man »tælle« og »smøre«. Endelig blev ordene »følge« og »sørge« gennem lange tider udtalt og skrevet uden *g*, skønt de oprindelig skreves med *g*.

I disse eksempler står bogstavet *g* efter *r* eller *l;* men i andre ord står det foran *n* eller *l*, og endvidere kan det stå i udlyd eller mellem to selvlyd — jvf. de førstnævnte eksempler. Hær kan man opstille den regel, at *g* ofte ændres til *v*, naar det følger efter *a* eller *o*, og at det ændres til *j*, naar det følger efter *e, i, ø*. Således blev ordene: drage, plage, hagl, sagn omkring år 1600 udtalt med *v*-lyd og ofte skrevet med *v* ligesom »plov« og »skov«. Denne udtale var endnu for 100 år siden meget almindelig, og den er det stadig i ordet »vogn«. — På den anden side blev *g* ofte ændret til *j*, særlig i forbindelserne *eg* og *øg*, både i udlyd, mellem to selvlyd og foran *n* eller *l* — noget som tilmed er betegnende for sjællandsk dialekt, jvf. ordene: eg, bøg, pege, besøge, regler, gøgl, søgn o. s. v. — men også hær har vort skriftsprog været tilbageholdende og *tilbagevirkende*, idet vor udtale ofte er blevet påvirket av ordets skriftlige form.

Endelig kan det tilføjes, at skriftformen *gt* er forholdsvis ung. Således træffer man ikke blot i Kristian III's Bibel formerne: fruct, frøcte, tracter o. s. v.; men også for 100 år siden blev sådanne ord som: dragt, magt, vagt o. s. v. ofte skrevet med *c* eller *k*. Denne lydforbindelse er dog ikke nordisk men overtaget fra tysk, og rimeligvis har man da skærpet *ach*-lyden i dansk udtale, i hvert fald spores der i nutiden en tendens til at skærpe *g*-lyden i enkelte av den slaks ord, t. eks.: kogt, stegt, fagter, slagter, rigtig, vigtig.

Dette er dog vulgært, og det samme gælder den *t*-lyd, som

undertiden høres i sådanne ord som: færdig, verden o. lign.; men forøvrigt har *bogstavet d* netop i forbindelsen *rd* ofte ændret sin lyd.

Oprindelig blev ordene: hjord, hyrde, byrde, myrde m. fl. udtalt med *åben d*-lyd; men senere faldt denne lyd helt bort i talesproget, og i tiden 16—1800 skrev man ofte »hyre« og »myre«. Nu derimod udtales disse ord med *skarpt d*, så hær er tilmed et eksempel på, at vi overgår vore fædre i at bruge de skarpe lyd.

Endvidere bør man lægge mærke til, at udsagnsord, hvis stamme ender på *d, l, n, r*, har forhen haft *d* i fortid: fødde, solde, talde, brænde, førde, spurde (Noreen § 21 jvf. § 175). Dette *d* blev tilmed i nogle av ordene oprindelig udtalt åbent, ligesom i sådanne ord som »kalladhe« (kaldte); men senere blev det skærpet, og nu har de alle forlængst fået *t*-lyd, så atter hær er lydformen blevet hærdet.

Imidlertid er der jo langt flere tilfælde, hvor det åbne *d* har trængt frem i vort sprog, og forøvrigt kan man opstille en række paralleller med hensyn til *d*- og *g*-lydens ændring; men herom vil jeg henvise til *Noreen* og til Dahlerup (s. 92 flg.), Bertelsen (s. 131 flg.). Derimod skal tilsidst *b-lydens* ændring omtales særskilt, da den er av særlig interesse.

Endnu i slutningen av det 18de århundred blev sådanne ord som: reb, skib, skab, krybe, købe, slæbe, tabe, kundskab, landskab, dobbelt o. lign. udtalt med *v*-lyd, og foran *t* blev den ofte ændret til *f*-lyd, både i tale og skrift — køft, taft, jvf. forholdet: have — haft, grov — groft, rive — rift o. s. v. — En sådan udtale er dog forlængst blevet vulgær, skønt den er meget udbredt, også i byfolks tale; men selve udviklingen er højst ejendommelig, ti når man husker, at

de først omtalte ord oprindelig havde *p*, får man følgende udviklingsrække: *p* — *b* — *v (f)* — *b*.

Man ser altså, at der på mange punkter kan påvises en tilbagegang, en genoptagelse av ældre former, ja indførelse av noget nyt, som man tænkte var rigtig gammelt. Og i mange tilfælde har man tillige avstrejfet den »simplere« udtale og valgt den bestemtere lyd. Denne kendsgerning viser tydeligt, at skriftformen ofte og på mange måder har påvirket og forandret talesproget — eller med andre ord, at folkets kultur præger sprogets natur.

Den tilbage-gående udviklingsretning blev sikkert i høj grad fremmet, da man for 100 år siden gennemførte almindelig undervisningspligt og begyndte at indføre ensartet skrivemåde. Men måske man tillige tør hævde, at den tilbagevirkende bevægelse skyldes en mere eller mindre bevidst tendens til at »skue til den strålende top, hvorfra vi sank og igen skal op« — ord som Oehlenschlæger netop har sagt med henblik på Valdemartiden.

I hvert fald må enhver, som elsker sit modersmål, føle sig stillet overfor det store spørgsmål, om den »naturlige« eller den »kunstige« udviklingslinje er bedst, om *naturen eller vor vilje* skal bestemme sprogets forandring. Hvis vi nemlig kan og bør gribe ind i sprogets udvikling, stilles vi overfor tanken om en *reform* av vort modersmål — en sag som drøftes netop i dette skrift; men først må jeg tale om de nordiske sprogs ordtone og stød, dels fordi man kun forstår vort sprogs forandring og præg, når man kender dets tonelag før og nu, dels fordi tonelaget har betydning netop for sprogets struktur.

ORDTONE OG STØD

I tidligere tid lagde man slet ikke mærke til ordtonerne i norsk og svensk eller stødet i det danske sprog, i hvert fald har man først for cirka 150 år siden begyndt at skrive om disse ting. Nu derimod studeres de med største iver, og de er da også hver på sit område meget karakteristiske for de nordiske sprog. Dette sidste har allerede Levin gjort opmærksom på, idet han skriver: »Tonelagene høre til det Ejendommeligste og meest Nationale i Lydsystemet, og læres sjeldent til Fuldkommenhed i et fremmedt Sprog.« (»Dansk Lydlære og dansk Kjønslære« 1844, § 109.)

Denne iagttagelse blev sagt om de danske tonelag og særlig med hensyn til stødet; men noget lignende gælder de norsk-svenske ordtoner — og på den anden side lægger netop den fremmede mere mærke til sligt end de indfødte, og det er derfor næppe tilfældigt, at det norske sprogs tonelag først blev omtalt av en danskfødt mand.

Den danskfødte præst Wilse, som forøvrigt har et navn i Norges nationale historie, skrev 1780 i et topografisk skrift, at Kristianiaegnens sprog havde »en velklingende Tonefald (Accent), som de Norske have noget tilfælles med de Svenske, og som forekommer den Danske ligesom syngende« (anført hos Ivar Alnæs: »Norsk Sætningsmelodi« 1916, s. 14 flg.,

34). Imidlertid taler Wilse i al almindelighed om tonefaldet, og måske han da blot har tænkt på det norske sprogs velklang, i hvert fald er Knud Knudsen den første, som direkte nævner de såkaldte ordtoner.

Ordtonen kaldes også akcent; men der er som bekendt en *sætnings*akcent, som angiver, hvilken del av sætningen, der har mest tonhøjde. En sådan akcentuering træffer man også i dansk og forøvrigt i alle sprog, idet til eks. udbrud, spørgsmål og lign. ofte præges deraf. Men i norsk og svensk er der tillige en *ord*akcent, idet man hær finder to indbyrdes forskellige akcenter, som hver for sig er knyttet til en bestemt slaks ord, og fremfor alt har disse akcenter et *musikalsk* grundpræg, en melodisk falden og stigen, hvorfor det da også er mere betegnende at kalde dem tonelag eller ordtoner.

Den første der påviste disse ordtoner og sondrede mellem dem, var som sagt *Knud Knudsen*. Han karakteriserede dem på følgende måde: »Tonelaget er dels jævnt, dels ujævnt eller bølgende, og løber saa at sige op og ned. Hint kan og kaldes Enstavelsestonelaget, da det har sit rette Hjem i Enstavelsesordene; dette kan og kaldes Flerstavelsestonelaget.« (»Dansk-Norsk Sproglære«, § 636 jvf. 643 flg.) Endvidere omtaler han, at det første tonelag også findes i tostavelsesord; men han fremhæver samtidig, at disse ord oprindelig kun havde én stavelse.

Alt dette er rigtigt men ikke tilstrækkeligt, og det blev *Johan Storm*, som førte sagen videre frem. Allerede som student skrev han i »Illustreret Nyhedsblad« en lille avhandling, som han gav den betegnende tittel: »Tale og Accent i Forhold til Sang« (1860, nr. 40 og 42), og senere skrev han mere udførligt om æmnet, bl. a. i »Norvegia« (I 1884). Han påviste, at forskellen mellem de to ordtoner har et ganske be-

stemt musikalsk præg, idet tonen i den første slaks ord er høj og dog stigende, medens den i den anden slaks ord har ligesom to toppe med et mellemliggende fald.

Disse ordtoners præg og indbyrdes forhold kan let illustreres ved hjælp av nodetegn; men forøvrigt er den musikalske (og den grammattiske) forskel ikke så skarpt udpræget i talesproget, som forskeren gerne kunde ønske, og det er da også betegnende, at nordmænd med almindelig dannelse som regel slet ikke ved, hvad sagen drejer sig om, med mindre man nævner dem bestemte eksempler og beder dem udtale ordene. — Derfor kan det være klogt at karakterisere tonelaget gennem eksempler, tilmed da der er en vis parallel mellem det og det danske stød.

Hvis man sammenligner de norske ord: læser — Læser, Tømmer — Tømmer, eller de svenske ord: Sägen — (I) sägen, Buren — buren, har man eksempler på henholdsvis enkelt og sammensat ordtone, skønt der ganske vist er den forskel, at den svenske enkelte ordtone er dalende, medens den norske som sagt er stigende (jvf. Axel Kock: »Die alt- und neuschwedische Acccentuierung« 1901, § 16 flg. og 55 flg.).

Gennem disse eksempler får man tillige øje på forholdet mellem ordtone og stød, ti den enkelte ordtone er gennemgående — ikke altid — knyttet til sådanne ord, som i dansk har stød, og desuden viser eksemplerne, at sondringen mellem de to ordtoner og den tilsvarende sondring mellem ord med og uden stød ofte svarer til en forskel mellem ord, som skrives på ensartet måde, men har hver sin særegne »tyd« — for at bruge Otto Jespersens fyndige udtryk.

Denne forskel træder særlig stærkt frem i dansk, hvor stødet til eks. tjener til at sondre mellem fortids tillægsmåde og fortid (kendte, spildte, fødte), mellem navneord og

tillægsord (Ulden — ulden, Sulten — sulten, jvf. Såret, såret, Vandet — vandet), mellem navne- eller udsagnsord og tilsvarende navneord, som oftest er abstrakte (Filen — en Filen, Støjen — en Støjen; finder — Finder, holder — Holder; spil — Spil; skred — Skred). Desuden kan der nævnes én mængde spredte ordpar — Bunden — bunden (Bonden), Finner — Finner, Tænder — tænder (men ud fra den nævnte regel: brænder — Brænder), bor (Bord) — Bor, Hallen (halv, hal) — Halen (halve), led — Led, ved — ved (Ved), Skødet (med doppelt lyd og tyd) o. s. v.

Dette er som sagt mindre fremtrædende med hensyn til forholdet mellem ordtonerne; men til gengæld er der den ejendommelighed, at ordtonerne træder særlig stærkt frem i livlig tale, når temperament og gemyt giver sig stærke udslag, og at den sammensatte ordtone ofte forandres til enkelt, når ordet forekommer i ubetonet sammenhæng. Hertil svarer, at danskerne ofte bruger stød i ord, som ellers er stødfri, når noget skal særlig betones, og at stødet kan falde bort i den sammenhængende tale.

Sådanne forhold viser, at ordtone og stød skal tjene vor tales *klarhed og kraft,* og da tilmed det danske stød svarer til den enkelte ordtone, må der vel også historisk have været en vis forbindelse. En sådan tanke blev i sin tid fremsat av *Johan Storm,* som 1874 holdt et foredrag i Kristiania videnskabsselskab: »Om Tonefaldet (Tonelaget) i de skandinaviske Sprog.«

Storms foredrag er av stor interesse for os danske, ti han hævder, at dansk må i tidligere tid have haft en »musikalsk distinktion« ligesom norsk og svensk, og desuden mener han, at stødet er ikke oprindeligt i det danske sprog, men at det har avløst eller fortrængt den enkelte ordtone. Disse skarpsindige teorier blev ganske vist imødegået av den sven-

ske sprogforsker Axel Kock; men vor berømte landsmand *Karl Verner* sluttede sig til Storms antagelse, og senere har *Otto Jespersen* — og forøvrigt også Axel Kock — i det væsenlige givet Storm ret (Otto Jespersen: »Stød og musikalsk akcent«, »Dania«, IV 1897, s. 221 flg.).

Der er altså hær en række yderst interessante og vanskelige spørgsmål; men før jeg går nærmere ind på det historiske forhold, vil jeg sige et par ord om stødet i det danske sprog.

* * *

Stødet er en ejendommelig sproglyd, et stemmebåndslukke, der betegner en stansning i vor tale, og for fremmede lyder det netop, som om vi hakker og støder ordene frem. Derfor er det ganske pussigt at høre fremmede gengive dansk tale eller fremsige danske vers, ti de gør vort modersmål endnu mere stødende, end det er. Dette illustreres på en morsom måde gennem en historie, som Jespersen har meddelt i »Dania« (IV 1897): En hollandsk dame gav undervisning i dansk og indøvede blandt andet stødet med sine elever. En av dem fik det da også lært så grundigt, at hans fader en dag sagde til ham: »Hik dog ikke sådan, dreng, det er skadeligt for din hals« — men sønnen svarede: »Jeg hikker ikke, fader, jeg taler dansk.«

Denne karakteristik svarer ganske godt til de kendte ord, som den svenske biskop Heming Gadh i sin tid skrev om de danskes talesprog: »De trykker ordene frem, som om de vil hoste.« (Tale mod danskerne, 1510.) Og ligeledes er det næppe tilfældigt, at man ovre i Jylland i forrige århundred havde det mundheld: »De danske hoster sig gennem verden,« ti netop i jydsk dialekt er stødet særlig kraftigt.

Stødet findes som bekendt dels i slutningen av ord, dels

inde i ordene, og det kan være knyttet til selvlyd eller medlyd; men i denne sammenhæng bør man særlig lægge mærke til, at der ofte er stød i lang selvlyd foran *b, d, g* (reb, skibet — fed, geden — øg dugen), altså på sådanne steder, hvor man før havde *p, t, k.* Endvidere at stødet ofte findes i lydene *l(d), n(d), r(d),* altså netop i ord, hvor vi nu har det stumme *d* (muld — vand — jord).

Dog er der den ejendommelighed, at stødet ikke findes i alle bøjningsformer av ordene (gribe — griber — greb — grebet, fad — fadet — fade, svag — svage o. s. v.). Ligeledes viser det sig som regel, at stødet forsvinder ved avledning og sammensætning, eller når et andet ord knyttes nøje til. Til eks. er der kun stød i det første ord av rækken: land, landlig, lande, landing, landmand o. s. v., jvf. ordene »hus« og »rig« med tilsvarende udvidelser, endvidere: gå — gå på, stå — stå op, hold — holder — en holder — hold op.

På den anden side får stødfri ords stammestavelse som regel stød, når ordet får en forstavelse, specielt hvis den er trykløs. Således er der stød i »be-er-forholde«, »beskylde«, »forsamle«, medens derimod stødet kan undgås i »an-avforeholde«, »udsende«, »indsamle« o. s. v. Endvidere bør det tilføjes, at navneord og flertalsformer, som ender på *e,* har intet stød, og at de heller ikke får det, når bøjningsform føjes til, medens derimod ord og flertalsformer, som ikke ender på *e,* og som har stød, beholder det i bøjningsformerne (skøde—t—r—rne, skød—et—ene; stald—en—*e—ene,* fald—et—ene, jvf. bøjningsformerne av: land — tand, bord — ord). Imidlertid er stødets optræden ofte noget vilkårlig, i hvert fald i nutidssproget — noget, som let ses, når man sammenligner: plov — lov, pen — ven, bier — byer, brænder — tænder, falder — kalder.

Stødtonen er meget karakteristisk for vort sprog, ti gan-

ske vist hører man den av og til i engelsk og tysk dialekt; men ellers er der kun et par mindre sproggrupper foruden den danske, hvor sproget i sin helhed er præget av denne lyd. Specielt kan man henvise til litauisk, dels fordi Verner har gjort opmærksom på denne parallel — i et brev til Storm, maj 1891 — dels fordi stødet blev opdaget omtrent samtidig i litauisk og i dansk.

Den første som har skrevet om stødtonen i dansk, er vor berømte sprogmand *Jens Høysgaard,* der ligesom den langt mere bekendte regnelærer Søren Matthiesen var klokker ved Trinitatis i København. Han omtaler stødet i et lille skrift fra 1743; men dernæst undersøgte han det meget omhyggeligt i »Accentuered og Raisonnered Grammatica« (1747, § 23 flg., 312 flg., 343 flg.).

I bogens § 23 omtaler Høysgaard noget, som han kalder »*aandelav*«, og som »bestaaer hverken i Lyd, Tone-hold eller deslige, men ere kun nogle sære [d. v. s. særegne] stød og aande-pust at udføre Stavelserne eller deres Vokaler og øvrige Lyd mundtlig med«. Han sondrer mellem 4 slaks åndelav, nemlig:

det stødende: Skind, en Brud, et Lod (!);
det kort-jævne: Skin, et Brud, et Fad;
det dobelte: Skrin, lod, Flor;
det lang-jævne: Far, Mor, Bror.

Dog føjer han til, at der er et 5te åndelav, og 1823 lykkedes det F. P. J. Dahl at finde det, ja 3 år senere kulminerede denne systematik hos *Rasmus Rask,* som opstiller 6 slaks »tone-hold«, idet han i »Dansk Retskrivningslære« § 36 sondrer mellem:

det slæbende: ah, far;
det skridende: fare;
det standsende: har, stå;

det rullende: spørger;
det løbende: fad, øjne;
det stødende: kan, Mand, hen vend.

Man skulde næsten tro, at Rask har været peripatetisk filosof, dengang han udformede dette system, og han blev trolig fulgt av Svend Grundtvig, medens derimod andre nøjes med at sondre mellem to tonelag, som t. eks. Levin kalder det opstigende og det stødende, hvilket også er ganske betegnende, da tilmed stødet medfører et tone-fald.

Høysgaard kalder som sagt den første slaks åndelav »det stødende«, og i § 26 siger han, at det »udføres næsten med samme stød som et meget lille hik plejer at gøre«. Denne karakteristik er meget morsom; men forøvrigt svarer jo ogsaa det »dobelte« åndelav til vort stød, og hos Rask svarer det stansende og det stødende tonehold til det, som vi nu kalder stød — så ordet har i tidens løb fået en videre betydning.

Forøvrigt er stødet blevet studeret meget ivrigt av en række sprogmænd, t. eks. L. Hommel, C. F. Bruun, S. Broberg; men deres og Grundtvigs resultater har dog ringe videnskabelig værdi, ti de nøjedes med at ordne og sammenligne ordene, men gik derimod udenom de egenlig sproglige spørgsmål. Hertil kommer, at man ikke engang kan bygge videre på deres slutninger, ti der er en mængde ord, hvor den ene finder stød, medens den anden ikke gør det.

Noget lignende gælder Høysgaard og Rask, og det er ikke vanskeligt at forstå denne uenighed mellem de lærde, ti dels var den ene jyde, den anden fynbo, dels stræber man uvilkårligt at være original og finde så mange »tilfælde« som muligt — og endelig er der jo i selv det bedste rigsmål en mængde ord, hvis lydform ikke er fast. Dette gælder også brugen av stødtone, ti den anbringes på ret forskellig måde,

og til eks. finder Jespersen stød i enkelte ord, hvor de fleste ikke bruger den. Således hævder han, at rigsmålet har stødtone i »skov«, »vej«, »hjælper« (uds.), og ligeledes i sådanne sammensætninger som: dagdriver, genganger, jævnførelse, firbenet, medskyldig, indsamling, en anklager, antage, avlede, avtale, avsides — og endelig mener han, at udtalen er vaklende i forbindelserne: højstærede, hinanden, for nylig, den samme, strengt taget, alt muligt, for meget. Dette er strengt taget for meget av det gode, og det er ikke uden betydning, ti Jespersen er vor autoritet på fonetisk område, og han kan derfor let danne skole — i hvert fald er Axel Kocks bedømmelse av stødet orienteret ud fra Jespersens udtale. (Accentuierung § 123, jvf. Jespersens fremstilling i »Dania«, IV 1897, s. 228 flg., »Modersmålets Fonetik« 1906, § 88 anm., kap. XV, Dahlerup og Jespersen, Kortf. dansk Lydlære § 29).

* * *

Forholdet mellem ordtone og stød er et filologisk, et sproghistorisk spørgsmål; men tillige har det sin interesse at betragte det rent *geografisk,* ti allerede på sprogkortet ser man, at sagen er meget indviklet.

Den enkelte og den sammensatte ordtone er karakteristisk for norsk og svensk sprogområde; men ganske vist træffer man i udkanterne av dette område kun den enkelte ordtone, som tilmed er mindre udpræget i disse egne. Dette gælder Island, Færøerne, de nordlige distrikter i Norge og Sverrig, dele av det svensktalende Finland og Estland samt Norges og Sverrigs sydligste landskaber, ja i de sidstnævnte egne har de skarpe medlyd *b, d, g* avløst *p, t, k,* og i Sydvestnorge er der tillige stød i ord, som i Norge ellers har tonelag.

Man ser altså, at de egne, som ligger nærmest ved Danmark, har en sprogform, der delvis ligner den danske, og

hertil svarer, at stødet forekommer i Jylland og i den nordlige del av Fyn og Sjælland; men på den *anden* side av disse støddistrikter får sproget igen nogen lighed med det typiske norsk og svensk, idet stødet mangler i den sydlige del av Nordslesvig, i Sydfyn, Sydsjælland og de øvrige øer.

Denne fordeling er jo ret ejendommelig; men endnu mere mærkeligt er det, at sproget i *Østslesvig* mellem Åbenrå- og Flensborgfjord virkelig har en slaks ordtoner, uagtet denne del av Danmark ligger længst fra Norge og Sverrig. Dette tonelag er blevet påvist for 20 år siden av kandidat *Nikolaj Andersen* i Åbenrå, idet han dengang skrev en avhandling om »Den musikalske akcent i østslesvigsk«. (»Dania«, IV 1897.)

Han gør nærmere rede for dette tonelag, idet han gennem eksempler viser, at der er 2 ordakcenter, som han kalder den lavere og den højere, og som nærmest minder om de svenske, men ganske vist ikke har en så udpræget melodisk falden og stigen. Men atter hær viser det sig, at ordtonen ligesom stødet har en praktisk betydning, idet den tjener sprogets klarhed og kraft, og den tanke ligger da nær, at disse to hensyn har virket med til at præge sprogenes form.

Dette østslesvigske tonelag har krav paa vor største interesse, ti det er som et rudiment, et vidnesbyrd om, at vort sprog har forhen haft nordisk klang, og tilmed hævder Marius Kristensen, at han også enkelte steder på Fyn og fynske øer har sporet de tonende lyd. Dette må man ikke forveksle med den syngende udtale i Sydfyn, på Bornholm og andre steder, thi den anses ikke for en ordakcent, og den er ikke musikalsk moduleret — og dog er det muligt, at disse stødfri, syngende dialekter ikke blot synes at minde om norsk og svensk, men virkelig har bevaret spor av det gamle slægtskab.

Ved en sammenligning mellem *ordtone og stød* opdager

man let en karakteristisk lighed i deres brug, og man har da også forlængst opstillet den regel, at den enkelte ordtone og stødet gennemgående findes i ord, som er eller oprindelig har været *en*stavelsesord. Dog skal en sådan regel ikke gøres til en lov, ti netop hensynet til sprogets klarhed og kraft har ofte bevirket, at ordtone og stød blev fordelt på en mindre »logisk« men mere praktisk måde, ja selve ordet »oprindelig« skal ikke tages bogstaveligt, og dermed røbes et forhold, som har den største betydning.

Det er en kendsgerning, at den enkelte ordtone og stødet findes i en del ord, som både i nutidssproget og i oldnordisk har mere end én stavelse; men hertil kommer, at nogle av disse ord og av de oldnordiske enstavelsesord i en ældre sprogform havde flere stavelser. Og det mest interessante er, at netop disse avvigelser fra den omtalte regel kaster lys over sprogets udvikling.

I det ældre runesprog var ordene gennemgående lange, og de var præget av forholdsvis mange tonende selvlyd; men senere blev ordene ligesom sammendraget, idet selvlyd eller hele stavelser faldt bort, og når man da sammenligner de lange »urformer« med de kortere oldnordiske former, fristes man til den forklaring, at den enkelte ordtone er opstået som en slaks *erstatning,* dengang ordene blev sammentrukket, således at den kortere form netop gennem ordtonen alligevel kom til sin ret og bevarede sin »vægt« i sproget (jvf. Axel Kock § 119, Alnæs s. 75).

På tilsvarende måde kan stødets fremkomst forklares; men før jeg går nærmere ind på dette, vil jeg omtale en fonetisk forklaring av forholdet mellem ordtone og stød.

For omtrent 40 år siden anmeldte *Karl Verner* en av Axel Kocks bøger, og samtidig gav han en interessant forklaring av stødets fremkomst. Han mente nemlig, at den enkelte

ordtone stiger brat og ligesom »outreres«, således at stemmebåndene klapper sammen, og der dannes da et lukke. Denne teori har *Otto Jespersen* nærmere præciseret, idet han siger, at den stærke og hurtige tonestigning frembringes ved, at stemmebåndene pludselig strammes; men netop denne stramning bringer båndene nærmere til hinanden, og da kan det ske, at der indtræder et fuldstændigt lukke (»Dania«, IV 1897, s. 227 flg.).

Denne forklaring kunde jo svare til de to kendsgerninger, at den enkelte ordtone er stigende i norsk talesprog, specielt i Sydøstnorge, og at den netop i den sydlige del av landet findes avløst av stødlyd; men desuden er det ikke uden interesse, at det stærkt udprægede tonelag, som ytrer sig hos de unge, i gemyts-bestemte udbrud, undertiden kan helt slå over. Når således Kristianiabørn i ferietiden fortæller, at de skal på landet eller i vandet, udtaler de sidste led av disse ord med så høj tone, at stemmen næsten slår klik — ja måske man i denne sammenhæng tillige tør minde om, at de unges stemme i overgangstiden nu og da er i undergang.

Men trods al den skarpsindighed, som præger Storms og Kocks, Verners og Jespersens arbejder, er der dog stadig stor uenighed mellem forskerne med hensyn til det egenlige forhold mellem ordtone og stød. Dette gælder også Verners teori, ti den passer jo bedst til forholdet mellem norsk og dansk, skønt den først og fremmest burde være egnet til at forklare forholdet mellem de østnordiske sprog, mellem stødet og den *svenske* enkelte ordtone. Desuden beviser den for meget, ti ud fra den kunde man lige så godt, ja bedre føre et bevis for, at stødet har avløst den *sammensatte* ordtone.

Dette argument blev for få år siden fremført av Anders Pedersen (i Arkiv för nordisk Filologi«, Bd. 28 1912), og han søgte at begrunde en teori, som går ud på, at stødet er alle-

rede opstået, dengang de lange ordformer blev sammendraget, og at det følgelig er forholdsvis gammelt, ja oprindelig fællesnordisk. Denne teori var en genoptagelse av tanker, som Axel Kock en tid havde hævdet; men den avvistes med gode grunde av Otto Jespersen i det følgende bind av »Arkiv« (Bd. 29 1913), og man kan sikkert gå ud fra, at Storms før omtalte teori er rigtig, o g at stødet først er kommet ind i vort sprog i det 14de århundred (jvf. Kock § 256).

Dermed er dog ikke alle gåder løst, og overgangen fra ordtone til stød er stadig et åbent spørgsmål — ja man må næsten opgive ævred, såsnart der stilles det spørgsmål, *hvorfor* netop danskerne ombyttede ordtone med stødlyd, medens derimod nordmænd og svenskere beholdt de klangfulde ordtoner. Noget lignende gælder sprogets øvrige ændringer, ja selv forandringen av *p, t, k* til *b, d, g* bliver os en gåde, såsnart der spørges, hvorfor de hårde medlyd blev svækket netop hos os.

* * *

Det er altid vanskeligt at tale om årsagsforhold, om det som betinger en ændring, og dog er man jo nødt til at tænke over sligt, også når det gælder historiske forhold. Man kan da til eks. mene, at sprogets forandring delvis skyldes en påvirkning fra andre folkeslags sprog eller væsenlig skyldes en ændring i folkets vilkår og grundpræg. Disse to forklaringer kan naturligvis også forenes, eller man kan lade den første gælde stødet, den anden de hårde medlyd.

Med hensyn til *stødet* har dog danskerne hverken gennem handel eller krig været i nærmere berøring med folk, som har stødlyd i deres sprog. Derimod har de jo haft stærk berøring med angelsakserne, og hvis det nu kunde påvises, at det angelsaksiske sprog havde stødlyd, da var det muligt, at

jydernes sprogform havde fået sit præg derfra. Herom vides dog intet, og derfor tør man intet hævde; men lige så dristigt var det, om man til eks, vilde påstå, at stødet er udtryk for en sammenbidt energi og derfor brudt frem i en tid, da vore fædre måtte kæmpe for livet og var stedt i den yderste nød. Ganske vist var tiden 1030—1160 og 1240—1350 meget streng for de danske; men da skulde stødet også have præget vore øboer, thi den allerfarligste fjende kom jo netop fra syd.

Ad disse veje når man vistnok ikke frem; men derimod blev den 2den forklaring i sin tid fremsat av N. M. Petersen med hensyn til *forholdet p, t, k — b, d, g* (»Det danske norske og svenske Sprogs Historie« I 1829, § 174). Han går ud fra, at selvlydsystemet blev mattere i middelalderen, og at medlydsystemet fik »en påfaldende Blødhed«. Dernæst hævder han dels, at der kan ikke være tale om en ydre påvirkning, dels at årsagen til disse forandringer »må ligge i selve Sprogets bestandig større og stærkere Overgang til Blødhed, og hertil kan næppe angives nogen anden Grund end Folkets, især Almuens undertrykte og forkuede Forfatning«.

En sådan forklaring lyder noget naivt; men selve tanken kan ikke på forhånd avvises, og derfor vil jeg nævne, hvad to ansete forskere mener om denne sag. De norske sprogmænd *Falk* og *Torp* hævder, at de fleste lydovergange skyldes en forandring i folkets levested og levevis, men tillige at årsagen til vilkårenes ændring »meget ofte er av psykisk art«, idet den skyldes en forandring i folkets temperament og gemyt. Desuden fremhæver de, at ikke enhver lydovergang er en lettelse av udtalen, idet den nye lyd undertiden kan koste mere anstrengelse, og som eksempel henviser de til den

tyske lydovergang fra *t* til *ts* og fra *p* til *pf*. (»Dansk-Norskens Lydhistorie«, 1898, § 117.)

Denne opfattelse har de udtrykt med følgende ord: »Magelighedshensynet er ikke eneste faktor i lydudviklingen; men ogsaa energien og kraften spiller med og skaffer sig udtryk« — en tanke som vi finder allerede hos *Bredsdorff*, som for 100 år siden skrev sit berømte lille skrift: »Aarsagerne til Sprogenes Forandringer« (1821). Han opstiller blandt andet årsagerne »Magelighed« og »Omsorg for Tydelighed«, ja netop den tyske lydændring forklarer han ud fra det sidste princip, idet han hævder, at *p* og *b*, *t* og *d* var blevet enslydende, og at *p* og *t* av hensyn til sprogets klarhed blev ændret til *pf* og *ts*.

Hvis dette er rigtigt, har den tyske lydændring haft en bestemt psykisk årsag og netop krævet energi; men på den anden side kunde man da hævde, at t. eks. svækkelsen av de hårde medlyd i dansk skyldes en mangel på energi og kraft, eller at »magelighedshensyn« hær har været det rådende. Dog er det lidt for mageligt at nøjes med denne forklaring, ti dels skal de øvrige ændringer tages med i betragtning, dels skal sprogets forandring ses i en større sammenhæng.

Med hensyn til medlydsændringen er der den vanskelighed, at man i de indogermanske sprog træffer bægge udviklingsretninger, både fra *p, t, k* til *b, d, g* og omvendt, og for så vidt røber de både magelighed og energi; men hver ting til sin tid og på sit sted, må man føje til — med andre ord: der vilde kræves en omfattende forskning, før man blev i stand til at avgøre. om medlydsændringen virkelig kan forklares ud fra de psykiske forhold. I hvert fald har svækkelsen av de hårde medlyd hos os været medbestemt av en forandring av tone og tryk, og dermed føres jeg til at sige et par ord om udlydende selvlyd, idet jeg henviser til vort

sprogs før omtalte udvikling, hvorved *a, i, u* fortrængtes av *æ*- eller *e*-lyden.

* * *

I det ældste danske sprog var trykforholdet noget anderledes end nu, ti uagtet stammestavelsen gennemgående havde hovedtryk, havde de fleste ord tillige *bitryk* på slutstavelsen, ja mange havde hovedtryk på sidste stavelse, hvilket i nutidsdansk kun finder sted i fremmedord.

Bitryk på endestavelsen var efter Noreens mening en rest av det ældre indogermanske hovedtryk på ordets slutning (Noreen § 53), i hvert fald har dets bortfald været en av årsagerne til, at udlydende selvlyd blev ændret. Dette forhold røbes gennem den interessante *ligevægtslov,* som til eks. omtales av Axel Kock (§ 195 flg.), og som i svensk sprog består i, at udlydende *u, i, a* blev bevaret, hvor de fulgte efter *svag* stammestavelse, medens disse selvlyd derimod ellers blev svækket. Denne regel møder man også i østnorsk, ti hær kan man netop ud fra ligevægtsloven forklare, hvorfor nogle ord ender på *a,* andre på *e.*

Sprogets ord har altså ændret sig på forskellig måde, og man forstår let, at den oprindelige udlyd blev bevaret i ord, hvor den korte stammestavelse blev ligesom avballangseret av bitryk på endestavelsen, medens derimod den lange stammestavelse i andre ord har ligesom overvældet ordets endelse og svækket de omtalte selvlyd. Også i vort modersmål har denne regel selvfølgelig været virksom, og den spores i den skånske lov; men ellers var bitrykket allerede dengang stærkt svækket i dansk, og følgen var blevet, at *a, i, u* havde veget for den tonløse *e*-lyd.

Denne forandring av udlydende selvlyd var da ikke blot udtryk for, at sproget var blevet mindre lydrigt og mere ens-

formigt; men tillige var den udslag av, at trykket blev mindre fordelt, og at ordenes endelser blev avsvækket — med andre ord: *slutstavelsen mistede sit tryk,* og ordet dermed sit ud-tryk — om jeg så må sige — men dette fik desuden ofte den virkning, at selvlydene blev kortere, at indlydende medlyd blev fordoplet, og at *p, t, k* måtte vige for *b, d, g,* og disse for de åbne medlyd.

Sådanne sprogændringer kan strengt taget kun forstås av dem, som kender de sproglige lydregler og sprogets historiske udvikling; men i forrige avsnit har jeg givet en række eksempler, som røber netop dette forhold, og tilmed kan man ud fra vort nutidssprog påvise nogle av de omtalte lydregler og vise, hvorledes de virker.

Hvis man til eks. sammenligner ordene: Oda — ode, Frida — Frede, Ida — vide; Taga — Tagensvej, Helga — Helge, Volga — bølge, opdager man straks, at ord med udlydende *a* har *skarpt d, g* foran udlyden, medens derimod de, som ender på *e,* har *åbent d, g* foran — og hvor d-lyden følger efter *l, n, r,* finder man henholdsvis skarpt og stumt *d* i ordene (Hulda — hulde). Denne regel finder man bekræftet i bornholmsk dialekt, ti hær udtales »baga«, »kaga« o. s. v. med skarpt *g,* og i det ældre slægtled udtales »gada« o. lign. endnu med skarpt *d;* men forøvrigt kan reglen udvides til at gælde sådanne ord, hvor *d, g* og *p, t, k* følges enten av udlydende *a, i, o, u* eller av det svage, tonløse *e* (Hugo — uge, sago — tage, ekko — ægge, Martin — Morten). Dog er den første slaks ord, altså de med fuldtonende udlyd, sjældne i vort sprog og tilmed egennavne eller fremmedord; men selv ud fra disse få eksempler kan enhver forstå, hvilken betydning den tonende udlyd forhen har haft i vort sprog.

Desuden bør man lægge mærke til sådanne ordpar som: kapel — kappe, tapet — tæppe, buket — bukket, raket —

rakket, ti uagtet de ikke ligefrem kan sammenlignes med trykforandringen i vort sprog, viser de dog tydeligt, at både slutlyd eller bøjningsendelse og forudgående medlyd ændres og svækkes, når endestavelsen mister sit tryk.

Den trykfordelende udtale var i høj grad karakteristisk for den ældre sprogform, og den var tilmed en støtte for de hårde medlyd, det skarpe *d*, *g* og for den tonende udlyd. Dengang var det danske sprog præget av tonelagets høje og lave ordtoner, av en kraftig stemmeklang både i indlyd og udlyd; men efterhånden blev trykforholdet stærkt ændret, selvlyden mindre klangfuld og medlyden mindre skarp.

Alt dette medførte, at tonelaget blev stadig mere ensformigt og talen mere udflydende; men til gengæld blev den forandrede sprogform til en vis grad *forstærket* ved den stødlyd, som nu trådte frem, ti ganske vist er stødet avbrydende og tillige dalende i forhold til de tonende sproglyd; men dette stemmebåndslukke var som en slaks erstatning, et udslag av energi, hvorved sprogets klarhed og kraft alligevel blev bevaret.

Den del av vort sprogs udvikling, som jeg har omtalt i dette skrift, har da i høj grad været medbestemt av, at tryk og tone blev ændret, og bevægelsen har åbenbart sit udspring fra de lange stammestavelser; men den har taget særlig fart, dengang ordene tabte deres ud-tryksfulde præg, og dermed føres vor tanke videre mod den fællesgermanske *tilbageflytning* av ordets tryk, hvorved ordstammen fik fast tryk, og udlyden blev stadig mere svækket. Denne forandring av tryk, lyd og form svarer til, at disse sprog forhen havde haft en slaks tonelag, og ligeledes svarer den til det meget interessante forhold, at det græske sprog ved vor tidsregnings begyndelse gik over fra tone til tryk, fra en væsenlig musikalsk til en »eksspiratorisk akcent«— med andre ord:

man stilles stadig overfor nye gåder, som jeg dog hverken har mod eller ævne til at løse; men netop gennem denne sammenligning bliver i hvert fald *forholdet* mellem de nordiske sprog lettere at forstå.

Hvis man nemlig fæster sin opmærksomhed ved den kendsgerning,, at trykkets tilbageflytning blev langt radikalere gennemført i dansk end i norsk og svensk, kastes der jo lys over selvlydskiftet i udlyd, svækkelsen av de hårde medlyd og tonelagets forsvinden i vort sprog — og når da alt dette ses i lys av den germanske trykændring, føres man til den forklaring, at norsk og svensk bevarede langt mere av de nordiske måls grundpræg, netop fordi vore brødre mod nord ikke blev påvirket så stærkt fra syd. De levede mere for sig selv, de havde mere modstandskraft, og de var følgelig ikke så udsat for at drages med i den fælles bevægelse.

En sådan forklaring av tonelagets forsvinden og de andre forandringers indtræden er forøvrigt allerede antydet i det forrige; men ganske vist er dermed ikke stødets fremkomst forklaret, med mindre man vil nøjes med det, jeg har sagt om stødet som en *erstatning,* hvorved sproget har ligesom hævdet sig, bevaret sig klarhed og kraft — med andre ord: hær får man brug for tanken om en ytring av folkets energi.

DE HÅRDE MEDLYD

Den form som præger et sprog, svarer til den form som præger folket. Dette forhold er ganske naturligt, og det vilde være mærkeligt, om der ikke var vekselvirke mellem et folks grundpræg og den sproglige form, hvori det ytrer sin tenderen.

En sådan sammenhæng mellem folkets karakter og sprogets ejendommelige præg ytrer sig naturligvis også indenfor de mindre grupper, og hær kan man foruden det norske målstræv nævne den provençalske og den flamske bevægelse, ti når man i Sydfrankrig og Nordvestbelgien har kæmpet for et særskilt sprog, da er det som led i en særegen kulturstrømning, og det er sket ud fra den bevidsthed, at det hjemlige sprog og det alene er udtryk for gruppens tenderen.

Herhjemme har der ikke været tilsvarende kampe, ti det danske folk er forlængst gennem krig og modgang blevet en organisk enhed, både i sproglig og national henseende. Alligevel er der med hensyn til folkesprog og folkekarakter en typisk forskel til eks. mellem jyde og sjællænder, og det er næppe tilfældigt, at jydernes sprog er mere djærvt og kort, medens sjællændersproget er delvis præget av ubestemte og udflydende lyd.

I jydske dialekter er stødet langt mere fremtrædende end

i sjællandsk dialekt, og på den anden side er de åbne medlyd mere udbredt og tilmed mere vage i sjællandsk end i jydsk. Denne forskel hænger sammen med, at der i jydsk ligesom i engelsk er en tendens til at bortkaste bøjningsformer; men tillige er der ikke tvivl om, at de to dialekter hver på sin vis er udslag av et grundpræg, en ejendommelig karakter.

Der er da selv i vort lille land bestemte sprogtyper; men når der nu skal være tale om at reformere vort rigssprog, bør man lægge et samlende synspunkt til grund og fremhæve det som fælles. Dermed er givet, at man tillige bør trænge det særegne noget tilbage, og dette fører mig til netop at tale om stødet og de åbne medlyd.

De fleste byfolk, også hær i København, bruger *stødlyden* i en usigelig mængde ord, hvor det bedste rigsmål ikke har stød, ja selv i det gode rigsmål er stødet altfor udbredt. Dette har jeg nævnet eksempler på; men det er ikke vanskeligt at trænge stødet tilbage, hvis man bevidst vil søge at undgå det, og et sådant mål skal vi sætte os, ti stødet virker både overflødigt og grimt i mange av sprogets ord. Til eks. bør man ikke bruge det i sådanne ord som: av, fra, an, hen, eller, mellem, mest, flest — skel, skin, skov, et tog, smuld, guld, sølv, metal, blyant, bundt, vej — ha(ve), gi(ve), ta(ge), kan, skal, vil o. s. v., jvf. en del udsagnsord med tryk på forstavelsen (anvender, genkender, opfylder, undskylder o. lign.). Denne hæmning av stødet vil dog kun få større omfang, hvis man lader skolens tale- og skriftsprog træde hjælpende til, blandt andet hvis man kan beslutte sig til at indføre *doppelt medlyd i udlyd efter kort selvlyd* (tann, smull o. s. v.).

Ligeledes kan man gennem en ændret skrivemåde oparbejde en tendens til at undgå *de åbne medlyd,* som breder sig i vort sprog, hæmmer dets kraft og truer med at skæmme dets skønhed.

De åbne medlyd har ikke direkte avløst de hårde medlyd *p, t, k,* ti der var jo en overgang, hvor *b, d, g* blev udtalt skarpt. Men forlængst har *d* og *g* fået åben udtale, og i denne sammenhæng kan man tillige tage *v* og *j* i betragtning. Det har nemlig ofte hændt, at *d* og *g* måtte vige pladsen for dem, ja der er i det jævnere sprog en tendens til netop at lade *v* og *j* blive de herskende lyd.

For så vidt kan man opstille rækkerne: køpe — købe — køve, rake — rage — rave, gate — gade — gæje; men ganske vist er det sidste udviklingstrin endnu ikke normalt, skønt det er meget almindeligt i gadesprog og dialekt — og forøvrigt er det jo forklarligt, at *v* og *j* trænger frem, ti de betegner en nem og magelig lydform. På den anden side modarbejdes denne tendens av vort skriftsprog og av de dannede klassers tilbøjelighed til at holde en smule på formen.

Der er da, som jeg før har påvist, to indbyrdes modsatte udviklingslinjer, og derfor er det ikke så ganske let at bestemme den hovedretning, hvori sprogets udvikling går. Det er nemlig et meget sammensat problem, som hær møder os, og forskeren nødes til at løse det ud fra det grundsyn, han har dannet sig om sprogets natur og vort forhold til sprogets form. Desuden står vi jo midt i udviklingen; men dermed er givet, at man har ret til at stille det *praktiske* spørgsmål, om vi skal følge den ene eller den anden udviklingsretning, om vi skal lade udviklingen gå sin skæve gang eller gribe ind og søge den ændret — med andre ord: om vi skal anse det for heldigt, at de åbne medlyd gør sproget stadig mere grimt og udflydende, eller om vi gennem en sprogreform skal hæmme ordenes »bløde« lyd og hærde sprogets struktur.

Dette spørgsmål er for mig *det vigtigste,* hvad enten man vil reformere vort modersmål eller blot vil forandre vort

skriftsprog, og først gælder det da om at genindføre brugen av *p, t, k*. Derfor vil jeg i det følgende specielt tale om *de hårde medlyd,* idet jeg på forhånd hævder, at en sådan reform har ikke blot sproglig, men tillige etisk betydning.

Man plejer at kalde *p, t, k* ustemte, hårde lyd, medens derimod *b, d, g* kaldes stemte, bløde lyd. Denne sondring er da også ret betegnende, idet de første udtales med mere energi, medens de sidste har stemmeklang; men nok så rammende er Jespersens sondring mellem spændte og uspændte lyd — og hvis man nu sammenligner vor tids sprog med Valdemartidens, da tyder alting på, at sprogformen dengang krævede mere anspændelse og lød mere skarpt end nu, at udtalen i tidens løb er blevet mindre bestemt og energisk, mere rask og bekvem.

Denne forandring kan man kalde en lettelse og for så vidt et fremskridt; men man kan også med nogen ret hævde, at de åbne medlyd og specielt det »bløde« *d* og *g* er udtryk for det magelige og vage, som er blevet ejendommeligt for os danske, og som Christian Richardt har givet den spøgefulde, botaniske forklaring, at det kommer av de skyggefulde bøgetræer — som tilmed i sjællandsk dialekt forlængst er blevet til bøjetræer.

Det være som det vil, men hvis man overfor dette nationalpræg anser det for gavnligt, om vort forhold til omverden blev mere præget av form og bestemthed, da er dermed givet, at man skal sætte sig den opgave at trænge det formløse og blødagtige tilbage. Dette er ganske vist en etisk opgave, og den kan fremmes på mange måder; men der er ikke tvivl om, at selv en så uænset sag som en hærdning av sprogets form vil ikke blot virke tilbage på selve talesproget, men tillige på folkets karakter.

Imidlertid er vi danske jo ikke blot et mageligt, men

også et kritisk folkefærd; og derfor skal en sådan reform føres læmpeligt — men bestemt frem. Dermed mener jeg, at man skal ikke straks springe helt til målet, men reformere besindigt, således at man ikke vækker unødig forargelse, og på den anden side skal en påbegyndt reform kræves nøje overholdt ikke blot i skolen, men også i stat og kommune.

* * *

Når man nu vil planlægge en sådan medlydreform, møder man straks den ulæmpe, at netop de hårde medlyd *p, t, k* er trængt stadig mere tilbage i vort talesprog. Dette overdrives dog ofte, og jeg vil som eksempel nævne Otto Jespersens fremstilling i »Modersmålets Fonetik« (§ 71). Han fremhæver først, at *p, t, k* lyder som *b, d, g* efter *s* — og *foran s, t, l, n, r,* kunde man føje til, jvf. ejefald av navneord og intetkøn av tillægsord, som ender på *p, t, k,* og til eks. ordene: rapse, vits, laks — recept, akt — popler, betle, stakler o. s. v. Hær har han altså ikke været særlig radikal; men dernæst hævder han, at *p (p), t (t), k (k)* lyder som *b, d, g,* når de står mellem to selvlyd, av hvilke den sidste er det svage *e* (eller *er, en, el)* — hoppe, hatte, hakke — og at de oftest lyder som *b, d, g,* når den sidste selvlyd er *i* (hyppig, vittig). Endvidere mener han, at udtalen er vaklende *efter m, n, ng, r, l,* til eks. i ordene: lampe, vælte, vente, kæntre, tænke, og endelig siger han med rette, at *p, t, k* som regel høres i udlyd, i hvert fald når der er stansning i talen.

Overfor dette må man først fremhæve, at *t*-lyden har en særstilling, idet den træder mere selvstændigt frem end de andre, og til eks. høres den som regel netop i ordet »hatte«. Ganske vist kunde man henvise til ordene: sytten, atten, nitten, drittel, kittel o. lign; men hær svækkes *t*-lyden på grund av den følgende *n*- eller *l*-lyd, jvf. parallellerne: femte

— femten, trætte — tretten, hatte — hatten, titte — tittel, og ligeledes rækken: flytte, atter, midte, spotter, hvor t-lyden oftest høres.

Dernæst skal det indrømmes, at udtalen er noget vaklende *efter l, m, n, ng, r;* men dette gælder særlig *p*- lyden, som i det hele er den svageste af de tre medlyd, medens derimod *k*-lyden kun svækkes i ringe grad, jvf. ordene: stolpe, lampe — folket, tænke, virke — for ikke at tale om dem, der har *t*-lyd. Men trods denne svækkelse av *p* (og *k*), udtales de dog aldrig i denne forbindelse som *b* (og *g*), thi der høres i hvert fald et pust. Endelig er der nogle få, delvis fremmedartede ord, hvor alle tre medlyd høres, jvf. til eks.: proper, rype, propel — otte, teater, soldater — lakere, akkurat, grammattiker. I den slaks ord står medlyden oftest efter lang selvlyd eller foran trykstavelsen, eller også er der en trykløs stavelse mellem medlyd og tryklyd (lapperi, lotteri, musiker); men forøvrigt skal det indrømmes, at lydene ofte svækkes i hurtig tale, og at folks udtale er noget forskellig, så det er ikke let at give nærmere regler.

Til disse forhold svarer den kendsgerning, at man i fonetisk skrift kun har ringe brug for de hårde medlyd, og dette viser sig blandt andet i de skriftprøver, retskrivningsforeningen har udsendt; men netop derfor kan medlydreformen kun få større betydning, hvis den udstrækkes til at gælde både vor skrift og *tale.*

Med hensyn til *talesproget* bør man da principielt hæmme den omtalte tendens og hærde de truede medlyd, ti kun når man altid er på sin post, kan man gøre sig sikkert håb om at ændre de sproglige vaner. Derfor skal man såvidt muligt udtale *p, t, k* tydeligt og bestemt og man skal da først og fremmest skærpe dem i den slaks forbindelser, jeg nylig har omtalt; men også de åbne medlyd *d* og *g* skal man søge at

trænge tilbage, og det kan dels gøres i egennavne, dels i bestemte tilfælde. I *egennavne* vil det av de fleste føles som naturligt og smukt, om man bruger det skarpe *d, g,* til eks. i ordene: Kolding, Sinding, Helge, Holger (jvf. Helga, Holga) — og derfra kan bevægelsen brede sig, idet vi vænnes til lyden. Endvidere bruger man i forbindelsen *dd, jd* nu den skarpe d-lyd i sådanne ord som: middag, arbejde, højde — ja i forbindelsen *ldr, ndr, ld, nd, rd* er der en tendens til at bruge den i ord, som før har haft stumt *d* (skildring, indre, olding, fjerding, turde).

Denne reform av vor tale bør altså støtte sig til de få rudimenter, vi har av den ældre sprogform; men det er selvfølgelig ikke nok, at man indfører ændringer hist og hær, at man kræver enkelte ord udtalt på anden måde, ti sådanne små reformer skal netop være led i en større helhed og udslag av et højere formål — med andre ord: man skal først og sidst fremhæve kravet om en *hærdning av sprogets struktur,* og dette krav skal indprentes i landets skoler, for at det med tiden kan nå til at fæstnes i folkets bevidsthed.

I skolen bruger man nutildags ofte *lydmetoden,* når man skal lære børn at læse, og der er ingen tvivl om, at man netop gennem denne metode kan lære børnene at udtale lydene skarpt og ordene mere bestemt; men *overalt* skal man planmæssigt være paa vagt og trænge fjenden tilbage, så enhver kan forstå, at denne reform vil kræve et vældigt arbejde i skolen og blandt de voksne. Alligevel — eller netop derfor — skal man gå varsomt frem, således at man ikke øver vold på sproget og ikke volder idelig uro. Derfor skal man foreløbig næsten ikke røre ved de åbne lyd; men derimod skal man lige fra begyndelsen hærde *p, t, k,* og ligeledes *b* og det skarpe *g,* så de lidt efter lidt fortrænges av *p* og *k.*

Når nu denne reform av vort talesprog skal støttes og

fæstnes gennem et ændret *skriftsprog*, kan man naturligvis ikke ombytte *d* med *t*, og der er ikke mange ord, hvor man kan skrive *k* istedet for *g*, netop fordi man næsten overalt bruger de åbne lyd. Men i en mængde ord kan og skal man straks ombytte *b* med *p*, og en sådan reform kan næppe vække stor bekymring, ti de fleste av disse ord blev oprindelig stavet med *p*, og fremfor alt bør man huske, at netop denne forandring er en *fortsættelse* av den udvikling, som bevislig er sket med hensyn til *b*-lyden i de sidste 100 år.

Således kan man uden fare indføre sådanne skriftformer som: åpen, Åpenrå, aprikos, bople, doppelt, dråpe, drap, dræpe, dyp, dype, døpe — de 3 sidste er tilmed i slægt med ordet dyppe — gap, grep, gripe, grupe, gruple, guppe, håp, kåpe, knipe, koppel, kriple, krype, kryppe, kræps, krøpling, kæpe, køpe, Køpenhavn, læpe, løpe, næp, Peplingsø, pipe, piple, pøpel, råpe, rep, Ripe, rips, skap, skape, skip (jvf. skipper), skrape, skruppe, skuppe, skæpne, slipe (jvf. skærslipper), sloprok — nu staves det slaabrok! — slæpe, snapel (jvf. snappe), snuple, stapel, stripe, strupe, stræpe, stup, støpe, svøpe, sæpe, søpe, tåpe, tape, våpen, væpne, æple eller æpel.

Også enkelte ord med *g* kan ændres, således at man til eks. skriver: brykke, bykke, bække, hykke, hukke (jvf. hakke), myk, skykke, slakker, slaks, tikke, vukke, æk, ække, æken eller ækken.

De nævnte eksempler er ganske vist ikke alle lige egnet til at danne udgangspunkt for denne reform, og derfor vil jeg i korthed nævne de regler, hvorefter man går sikrest frem. Det er lettest at ændre de ord, som har medlyd foran medlyd eller skarp udlyd efter kort selvlyd (Ribs, Slags — Stub, Myg). Dernæst bør man ændre ord, som i bøjningsformer, sammensætninger og lign. falder ind under 1ste regel (åben

— åbne, råbe — råbte, købe — Købstad, Skib — Skibsmast, jvf. Dyb — Dybde o. s. v.), og endelig kan man ændre de ord, som i lignende tilfælde får udlydende medlyd (gribe — greb — Greb, løbe — løb — Løb).

Imidlertid vil en og anden måske hævde, at man gennem en sådan retskrivningsændring udvisker den forskel, der hidtil har været i brugen av *p, k* og *b, g*. Man skriver nemlig som regel *p k* efter kort selvlyd, *b, g* efter lang selvlyd, og hertil svarer, at man som regel har *p, k* efter *i, u, y,* når de udtales »rent«, medens man derimod har *b, g,* når de udtales som *e, o, ø*. Dog er der så mange undtagelser fra disse to regler, at jeg vil se bort fra dem hær, uagtet jeg villig indrømmer, at den slaks regler kan have stor betydning.

Derimod er der noget andet, som jeg tillægger større vægt, og det er den indvending, at den fremsatte retskrivningsændring medfører en del stavemåder, som let kan volde forveksling og forvirring, idet til eks. ordene: drap, dyp, bække, tikke da får doppelt betydning, jvf. formerne: slip og tap m. m. Denne indvending får tilmed doppelt vægt, hvis man samtidig avskaffer de store bogstaver, ti da bliver der ikke så få ord, som får 2—3 betydninger — dyp, tap, duk, dukke, ryk, væk. Derfor har jeg undladt at nævne sådanne ord som: Grib, Hob, Tab — dugge, dukke, Dukke, styg, tryg, tygge, jvf. ordene: Byg, Ryg, Væggen, Ægget m. fl., hvor den skarpe udtale ikke helt har fæstnet sig.

Dog er sligt jo kun gloser, og i det praktiske vil en retskrivningsændring næppe være så farlig, da man jo dog kan gå ud fra, at ordet er led i en helhed —og at læseren har forstand. Alligevel er en sådan indvending ikke uden betydning, ti skriftsproget bør helst være sådan, at man selv ved en hurtig læsning ikke udsættes for, at tanken ledes bort fra æmnet. Derfor mener jeg, at det netop av hensyn til læsernes

tarv vil være det klogeste, om man samtidig med denne reform indfører et par andre, som forøvrigt allerede er antydet.

Med hensyn til *selvlydene* er vor retskrivning hverken lydret eller konsekvent, og man bør derfor arbejde på at gøre stavemåden mere konsekvent og noget mere lydret. Denne opgave er dog vanskelig, ti vi har som sagt for få selvlydstegn, og i det hele er det ikke let at indordne sprogets selvlyd under bestemte regler; men noget kan der altid gøres, og endda ikke så lidt med hensyn til *e* og *æ*.

I denne sammenhæng vil jeg nævne en selvlydsreform, som vilde få *stor* betydning for vort modersmål, og dermed tænker jeg på en ændring av sprogets tonløse udlyd. Hvis det nemlig var muligt at fortrænge *e* og indføre *a* lidt efter lidt, vilde denne forandring virke tilbage på sprogets medlyd og dets hele struktur. Dette har jeg allerede givet eksempler på; men en *så* dristig tanke tør jeg ikke dvæle ved eller forarge læseren med.

Derimod bør man lige fra begyndelsen overveje og indføre brugen av *doppelt medlyd i udlyd efter kort selvlyd,* ti gennem en sådan reform kan man undgå en del av de ulæmper, som fjernelsen av *b* og *g* ellers vilde føre med sig, jvf. ordparallellerne: hop — hopp, grip — gripp, væk — vækk. Hertil kommer, at dette krav jo også møder os, når man skal fortrænge det stumme *d*. Hvis man nemlig vil undgå det og samtidig skrive alt med småt, kan denne reform først blive rigtig god, når man indfører doppelt medlyd.

Det er nu fjerde eller femte gang, jeg taler om medlydens fordopling i udlyd, og dette forslag kan let vække nogen forundring; men det hører nøje med til den reform, som jeg kræver, og derfor skal det omtales nærmere i et avsnit for sig.

DOPPELT MEDLYD I UDLYD

I den tidligere middelalder var doppelt medlyd ret sjælden både i indlyd og udlyd, fordi man dvælede mere på selylydene og fordi trykket var mere fordelt; men efterhånden faldt slutningstrykket bort, selvlydene blev forkortet og udtalen mere hurtig. Dette blev i skriftsproget blandt andet betegnet ved doppelt medlyd i indlyd, ja omkring år 1600 var det blevet en modesag at fordople medlyden omtrent hvorsomhelst i ordene.

Principielt er doppelt medlyd udtryk for, at den foregående selvlyd er *kort,* og den kan da fordoples både i indlyd og udlyd. Dette er til eks. sket i det tyske, det engelske og det svenske skriftsprog, såvel som i moderne norsk; men forøvrigt kan sondringen mellem korte og lange selvlyd også udtrykkes på anden måde, idet man betegner *lang* selvlyd ved fordopling av selvlyden eller ved tilføjelse av *e.* Denne skriftform blev særlig brugt i enstavelsesord, den fæstnede sig i oplysningstiden og forsvandt først efter Stockholmermødet.

Imidlertid bør man tillige omtale en tredie måde, hvorpå vi kan sondre mellem sprogets selvlyd og gøre skriftsproget mere klart. Dermed tænker jeg på brugen av »*akcenter*«, som ganske vist ikke er meget praktisk og kun har haft ringe betydning; men videnskabelig set er den god, og den har haft talsmænd blandt vore ypperste forskere.

I 1743 udsendte *Høysgaard* et lille skrift, hvori han gjorde opmærksom på, at Peder Syv havde fulgt det princip at fordople selvlyden, medens derimod Henrik Gerner fordoplede medlyden. Disse to metoder anså han dog for mindre gode, og derfor foreslog han og brugte et akcentsystem, som blev nærmere udformet i et følgende skrift, og som da også bruges i hans »Accentuered Grammatica«. Dette system vidner om stor grundighed; men det har sikkert irriteret både typografer og læsere, ti næsten hvert ord fik et eller andet akcenttegn.

Selve tanken er dog interessant, og vi genfinder den hos *Rask* i hans »Retskrivningslære« (1826); men efter fransk mønster nøjedes han med 3 slaks akcenter, nemlig åbent (`), lukket (´) og bredt (^) »tonetegn« (§ 122 flg.). Disse tegn ønskede han brugt dels til at betegne lydenes forskellige præg, dels for at undgå forveksling av ord, som staves ens men har forskellig betydning. Til eks. opstillede han parallelformerne: alle - allé, for - fór, der - dèr, kornet - kornèt, du - dû, dug - dûg, brud - brûd, vis - vîs. Men i nogle tilfælde staves og udtales ordene ens, og derfor gav han tillige den regel, at man da skulde tonetegne tillægsordet, jvf. »héd«, »vréd« i modsætning til »jeg hed«, »jeg vred« (§ 127).

En endnu mere moderat brug av akcenter blev foreslået på retskrivningsmødet i København 1870. Man var nemlig klar over, at betegnelsen for lang selvlyd havde en vis værdi, og derfor henstillede man, at doppelt selvlyd og stumt *e* kunde erstattes med akcent, »hvor Misforstaaelse er at frygte« (for - fór, ved - véd); men denne frygt har vist sig temmelig ugrundet, i hvert fald bruger man nu kun akcent i enkelte fremmedord (allé, armé, kupé o. lign.), og som et kuriosum vil jeg tilføje, at vi har doppelt selvlyd i talordet »een« og i ordet »viis«.

Betegnelsen for lang selvlyd og de omtalte akcenttegn skal dels antyde en forskel i lyd, dels tjene læsernes tarv. Det samme gælder brugen av *medlydsfordopling efter kort selvlyd,* og hær må man sondre mellem fordopling i indlyd mellem to selvlyd, fordopling i udlyd og fordopling foran medlyd. Den sidste træffer man i tysk og svensk skriftsprog, og forhen brugtes den som sagt hos os i nogle enkelte ord; men den er yderst sjælden i nynorsk skriftsprog, og den skal ikke omtales hær, da *udlydens* betegnelse er av særlig betydning, hvor talen er om en reform både av tale og skrift.

* * *

Fordopling av udlydende medlyd var ret hyppig hos grammattikerne før og efter år 1700, ti dengang blev ordene udtalt mere skarpt end nu. Således brugte Peder Syv den av og til, og Henrik Gerner krævede fordoplingen som et princip (Orthographia danica eller Det danske Sproks Skrifverictighed 1678 s. 24 flg.); men også 50 år senere møder vi den samme brug hos Holberg og det samme princip hos Peder Schulz.

I »Orthographiske Anmerkninger« (1726) har *Holberg* udtalt sig om forskellige ords stavemåde — ganske vist på en ret planløs måde; men dog har det i denne sammenhæng interesse, at han til eks. med hensyn til ordet »Ryg« siger: »den stærke Udtale udfordrer en dobbel *g*«, endvidere at han av lignende grund skriver: Trinn, Tinn, hobetall, all, sall (salg), og endelig at han skriver »Legg« for at skelne dette ord fra »Leeg«. Af slige ytringer kan man uddrage visse regler med hensyn til medlydsfordopling i udlyd, og det er sikkert kun selvlydene, han tænker på, når han i samme skrift kræver, at man skal »reglere Orthographien ud fra Oprindelsen« (udrødde, Førsten) — men forøvrigt er Holberg ikke meget konsekvent i dette lejlighedsskrift.

Langt større værdi har en bog, som udkom et par år før, og som er skrevet av *Peder Schulz.* Bogen hedder: »Danskens Skriverigtighed« (1724), og den er næsten lige så ukendt som forfatteren, skønt bægge havde fortjent en mindre ublid skæbne. Schulz mener, at medlydene i vort sprog udtales på tre forskellige måder, og derfor sondrer han mellem de blødlydende, de klarlydende og de skarplydende. Denne sondring er dog av og til noget uklar, blandt andet fordi talesproget dengang var anderledes end nu; men de skarplydende medlyd danner en gruppe, som har krav på vor særlige interesse, fordi han netop har medlydsfordopling i udlyd.

Som eksempler kan man nævne ordene: Bygg, et Hugg, et Bladd, et Fadd, en Tapp, en Foll, en Kall, et Gull, et Skinn, en Penn, et Glass, et Kyss, et Berr, et Parr, noget Hørr o. s. v. Mange av disse ord har nu stumt endebogstav eller tillige stød, og han har vist ligesom Høysgaard haft en mere stødfri udtale end vi — i hvert fald var talen dengang mere dvælende på udlydende medlyd, og netop derfor krævede han fordoplet lydtegn.

Alt dette gør bogen interessant i sproglig henseende; men tillige skal vi lægge os på sinde, hvad han siger om de skarpe og de bløde lyd. I 4de avhandling (s. 14 flg.) fremhæver han, at »De Danske for Mageligheds Skyld udtale ofte (B) i Enden ligesom (V), men af den gemene Lyd maa man ikke lade sig forføre til at skrive saa«. Og i 14de avhandling (s. 106 flg.) hævder han, at »den skarpe Lyd klinger bedst i Øret, og derimod den bløde Lyd saa landsby-agtig«. Derfor kræver han, at vor tale skal være klar og skarp, og der er ingen tvivl om, at man havde gjort klogt i at følge hans råd og hæmme de bløde lyd.

I det sidste århundred har medlydsfordoplingen av og til været drøftet hos os, og i Norge er den ført til sejr — men

ganske vist var Knud Knudsen imod en sådan reform, og Johan Storm kunde kun gå med til at fordople medlyden, når det gjaldt om at sondre mellem entydige ord (brud — brudd; vis — viss) samt i nogle særnorske ord: foss, ragg (groft hår) o. lign.

Herhjemme krævede Rask som sagt akcenttegn, og man forstår da, at han avviste medlydsfordopling i udlyd; men derimod møder man den modsatte mening hos N. *M. Petersen* i det lille skrift: »Undersøgelser om, hvorvidt den danske Retskrivning bør forbedres.«

Dette skrift udkom netop 1826, og heri hævder han, at en medlydsfordopling er langt bedre end datidens selvlydsfordopling. Særlig i to tilfælde foreslog han fordopling av udlydende medlyd, nemlig når man skulde bortkaste det stumme *d,* og hvor man vilde undgå forveksling. I første tilfælde blev da doppelt medlyd ligesom et vidnesbyrd om, at sprogets *d*-lyd i tidens løb er smeltet sammen med nabolyden. Dermed tænkte han specielt på *efter*følgende medlyd (plass, smuss); men tanken kan jo udstrækkes til også at gælde *forud*gående medlyd (gull, rann og lign.) — I det andet tilfælde skulde fordoplingen som sagt tjene læsernes tarv (dugg, ligg, brudd, vedd, ja »hedd« i modsætning til »hed«).

Disse to regler er naturligvis de væsenlige, hvis det blot gælder om gennem denne reform at forbedre vort skriftsprog, og der er ikke tvivl om, at man netop på denne måde bedst kan trænge det stumme *d* tilbage, uden at skriftsproget samtidig mister noget av sin klarhed. Men når man tillige stiller sig den opgave at reformere vor tale og sprogets struktur, da vil som sagt indførelsen av doppelt medlyd i udlyd sammen med indførelsen av *p, t, k* blive os en virksom hjælp. Det vil nemlig bidrage til, at udlyden bliver mere skarp og bestemt, men tillige mere udtonende, således at stødet lidt

efter lidt trænges tilbage — og hvis man dernæst drister sig til at fortrænge det tonløse *e* og ombytte det med *a*, da kan sprogets reform vel hjælpe os til at lokke ordtonen frem i vort bryst.

Dette er dog kun fremtidsmusik, og mange vil kalde det dårskab; men enhver kan indse, at disse reformer av tale og skrift på det nøjeste svarer til hinanden.

Imidlertid bliver det jo ikke let at gennemføre denne reform, dels fordi vort sprog har intet tonelag, dels fordi der ofte er stød i udlydende medlyd, og derfor skal man også på dette område reformere både tale og skrift. I talesproget skal man udtale medlyden på en sådan måde, at ordets udlyd bliver stigende og skarp, og i skriftsproget skal man i begyndelsen nøjes med den slaks ændringer, som støtter de andre reformer. Dette er forøvrigt allerede blevet omtalt i de forskellige avsnit av bogen, og derfor vil jeg kun tilføje nogle få ordrækker, som viser forholdet mellem disse former: hop - håp - håpe - hopp - hoppe, tap - tape - tapp - tappe - tapper; vide - et vidd - vidde - vidd (jvf. på vidd gap), rød - røtt, vid - vitt, bred - brett, brede - bre(d)t, bræt - brætte; væge - væk - vækk - vække, los - lose - lås - loss - losse o. s. v. Ligeledes formerne: skyller - skylte - skylt, skynner - skynte - skynt, finner - fant - funnen, flyder - flød - flytt, bider - bed - bitt, møder - møtte, møtt; gjore, hadde, visste; jeg kunne - skulle - ville.

REFORMENS VÆRD OG VEJ.

Overfor en sådan sprogreform kan der rejses den indvending, at den delvis betegner et tilbageskridt, fordi de hårde medlyd og de nye doppeltlyd ikke helt svarer til vor udtale, og det blev da kun fjernelsen av det stumme *d* og ændringen av nogle selvlyd, som betegnede et virkeligt fremskridt.

Denne indvending har dog kun betydning, hvis man ser sagen udelukkende fra et retskrivningssynspunkt, og selv da var det muligt, at skridtet fremad er *større* end skridtet tilbage. Derimod hvis man forstår, at det hær tillige drejer sig om en *sprog*reform, mister denne indvending sin værd, ti da gælder det jo netop om at hæmme stødet og fremme de hårde medlyd, og da er det ifølge sagens natur nødvendigt, at man delvis ser bort fra det sprog som tales, og ser frem mod det, der *skal* tales — som skal formes gennem reformen.

Andre vil sikkert påstå, at en reform av det danske sprog er ganske umulig eller i hvert fald uden værdi; men den slaks værdidomme kan man dog rolig se bort fra. Derimod kan man med fuld ret hævde, at der altid må spores en tidernes fylde, hvis noget skal sættes i værk, og at en sprogreform kun har fremtiden for sig, hvis der omkring i vort folk er

trang til en sproglig forandring. Denne indvending har sin fulde gyldighed, ti man kan ikke begynde at reformere et sprog, før tanken har fundet vej til dem, der i tale og skrift præger det åndelige liv og behersker den offenlige mening.

Et sådant forbehold må man dog altid tage, når man fremsætter noget nyt, ja gang efter gang har det vist sig, at der var et misforhold mellem tanken og tiden, således at det som blev fremført, straks blev skuppet til side; men jeg vil dog minde om, at man i det sidste slægtled har begyndt at forstå vort sprogs forandring og dets forhold til norsk og svensk, så det er i hvert fald muligt, at netop det sproglige spørgsmål nærmer sig tidens fylde.

Al begyndelse er vanskelig, siger den betænksomme tysker, men franskmanden påstår frejdigt, at det er kun det første skridt som koster — og sikkert er det, at meget vil allerede være vundet, hvis man også hos os kan indse, at modersmålets reform er en sag, som er prøvelse værd — teoretisk men også praktisk.

I Norge har sprogsagen stået sin prøve, og dær er bymålets og landsmålets mænd forlængst blevet enige om, at en reform av folkets sprog er til gavn for sprogets form og fylde og dermed for folkets sjæl. En sådan indsigt har man endnu ikke hos os; men der har jo dog været mænd, som ikke var helt tilfreds med sprogets udviklingsretning, og ingen iblandt os vil nægte, at vort danske sprog kan ikke stå mål med norsk og svensk, hverken i kraft eller skønhed.

Vi har svigtet den nordiske sprogform, og dette gælder både med hensyn til ordtoner, selvlyd og de hårde medlyd. Derfor vil jeg endnu en gang tale om *de »bløde« lyd,* som præger vort sprog, og som både i rigsmål og dialekt gør os noget »forlegne«. Således er det meget betegnende, at det »bløde« *d* i Midtjylland udtales som *j* (e faj grøj), i Vestjyl-

land som *r* (grør i æ gryr), ja på de sydlige øer falder det ganske bort (ma i e fa). Noget tilsvarende gælder udtalen av *d* og *g* i københavnsk dialekt, og i det hele er det — som Peder Schulz siger — »en forvirret Sag« med de bløde lyd.

De bløde lyd er ikke blot vanskelige at udtale, men tillige lyder de ikke smukt. Det sidste er ganske vist til dels en smagssag; men man bør dog lægge mærke til, hvad vore nordiske brødre mener om det berømmelige bløde *d,* som præger navnene på vore nationale farver og på vor nationale ret (rødgrød med fløde).

Svenskerne påstår, at det bløde *d* lyder »fruentimmeragtigt«, og nordmændene mener, at det lyder ikke »kjækt«. Disse to domme bliver tilmed på en måde stadfæstet av vore digtere, idet til eks. Lembcke sammenligner vort modersmål med en kvindes tale, og han priser det netop, fordi »det har så mild en klang«. Endvidere kender enhver Hans Andersens ord:

Hvor sproget er min moders bløde stemme
og som en sød musik mit hjerte naar.

Vort modersmål er da et »hjertesprog«, og en sådan dom er smuk og vistnok rigtig; men overfor al denne dejlighed fristes man dog til at stille vore *fædres* sprog, der »klang fra djærve danske lunger« — som Poul Møller siger i et digt.

Også Poul Møller var jo digter, og han elskede alt, hvad der er dansk; men han var tillige et mandfolk, og aldrig vilde han have kaldt landet »yndigt« eller sproget »dejligt« — men forøvrigt har Vilhelm Andersen gjort opmærksom på, at ordet »dejlig« forhen betød »kæk og djærv«, at det lidt efter lidt fik samme betydning som »yndig«, og at netop »Lembckes Sang er skrevet i dette Sprog, der ligesom dets

Kendingsord har været djærvt, før det blev yndigt«. (»Kritik. Sprog og Litteratur« 1914, s. 83 flg.).

Nu vil måske en og anden fremhæve, at det bløde *d* var ret fremtrædende i oldnordisk, og andre vil henvise til det engelske sprog, som i høj grad præges av de åbne lyd; men ingen vil påstå, at disse lyd smykker det engelske sprog, eller at nutidsdansk har den kraft og klang som vore fædres og vore frænders sprog.

Det avgørende er ikke sprogets skønhed, men den *kraft og karakter,* som ytrer sig i sprogets form, og hær må man sige, at jydsk dialekt er mandig og djærv på grund av dens korte ord og dens fyndige udtryk. For så vidt kunde man ønske, at jydsk var blevet vort rigsmål, og det er muligt, at rigssproget lader sig læmpe en smule efter østjydsk sprogform; men i hvert fald kan der ikke være tale om et jydsk målstræv, en sprogkamp som den i Norge.

Vi skal bygge videre på det gældende rigssprog, som fra først var sjællandsk dialekt; men vi skal som sagt stræbe at forme vor tale og skrift således, at sproget får et mere nordisk præg, og derfor vil jeg igen minde om Peder Schulz, ti hvis hans dom om de hårde og de bløde medlyd er i stand til at vække vor opmærksomhed, finde genklang i vort sind og ægge vor vilje, da er vi allerede nået et skridt fremad på vej mod den store reform.

* * *

Peder Syv siger i forordet til »Den danske Sprog-Kunst« (1685): »Haver dend onde vane indførd noget i vort Sprog, da skal det ved gode lover forandres.« Med disse ord tænker han ganske vist kun på retskrivningen; men samme tanke har også gyldighed med hensyn til sprogreformen.

De gode »lover«, som man da skal følge, har jeg omtalt flere gange; og derfor vil jeg kun tilføje et par almindelige ord om sprogreformens metode, idet jeg først minder om den aktion, som i firserne førtes mod retskrivningsreformen. Denne aktion var ypperligt planlagt, og på lignende måde skal sprogreformens talsmænd slutte sig sammen, således at de fører sagen frem for de voksne, før den føres ind i skolen.

Der er særlig ét sted, hvor man med stor virkning kan kæmpe for en sproglig reform, nemlig fra *talerstolen.* Dermed tænker jeg ikke blot på den direkte kamp, men tillige på den betydning, det vilde få, hvis til eks. landets præster og foredragsholdere havde vilje og ævne til at reformere det sprog, de taler: at hærde sprogets struktur og hæmme de stødende lyd.

Men hvis nu tidens fylde kommer, og hvis en sproglig reform finder genklang rundt i vort folk, skal den som sagt føres frem med varsomhed — og bestemthed. I begyndelsen skal reformen være *moderat,* således at den ikke vækker bekymring, og dernæst skal den fortsættes og forbedres fra tid til tid, cirka hvert 20de år, således at den får tid til at fæstne sig i folket og ikke volder uro i skolen. Men fra først til sidst skal man kræve en sådan reform *overholdt nøje,* ikke blot i skolen men også på regeringskontorer, og man skal ganske planmæssigt søge at gøre den kendt og anerkendt blandt de voksne.

Det er nemlig ikke nok, at sprogreformen tilegnes av dem, der går i skole, ti sagen er så vanskelig og stor, at den kun bliver rigtig god, når skønlitteratur og presse er sig sit kald bevidst og virker for sagens fremgang — men ganske vist får *lærerne* det egenlige arbejde med at indprente denne reform, og det har derfor sin store betydning, om de tager sagen op gnavent eller gerne.

Hvis de nemlig med alvor og energi former børnenes sprog og indøver de nye regler, vil den opvoksende slægt uvilkårligt forstå de to tanker, som ligger bagved det hele: at vor udtale skal være bestemt, at vi skal hærde sprogets lyd men også øge dets vellyd. Ja mange av eleverne vil føle sig som medarbejdere i denne sag, og de vil tillige bevidst eller ubevidst mærke, at et sådant krav virker tilbage på karakteren, på hele deres tale og adfærd.

Denne reform får da som al anden undervisning tillige en etisk betydning, hvis den gribes an på rette måde; men da er der heller ingen tvivl om, at resultatet vil svare til arbejdet, således at der lidt efter lidt sker en hærdning av vort sprog og vor optræden, av hele folkets karakter, så den præges av bestemthed og form.

Hertil kommer endelig et moment, som netop i disse tider har sin store betydning. Dermed tænker jeg på den kendsgerning, at der forhen var større sprogligt slægtskab mellem os og vore nordiske brødre. Men tillige tænker jeg på den anden kendsgerning, at det er de danske, som har fjernet sig fra den nordiske sprogform og fået et sprog, som ikke har nordisk klang. Og endelig tænker jeg mig som den tredie kendsgerning, at vi igen stræber frem mod det vi har haft og tabt, mod nordens sproglige samklang.

Vi har svigtet den nordiske standard — denne alvorlige tanke har selve *Henrik Ibsen* lagt os på sinde for 60 år siden, dengang uvejret trak op over Danmark. Da skrev han i »Illustreret Nyhedsblad« (1859, nr. 1) et langt digt, hvori han bebrejdede os, at vi gennem tiderne havde leflet for tysk sprog og tysk ånd — og om vort forhold til norsk sprog og til vore fædres mål sagde han de strenge ord:

Du danske Mand, selv er du arm
paa Magt og Marv i Maal;
men kræv ej derfor hadsk og harm
af Nordmand Bly for Staal.
Dig er det, som er sakket af
i Tidens Flugt og Færd,
dig var det længst, som grov en Grav
for Mælet, hvast, lig Vintrens Hav,
lig dine Fædres Sværd.

For at forstå dette vers, må man huske, at danskerne havde travlt med at rette norsk stil, fordi nordmændene tillod sig at skrive norsk og bruge de hårde medlyd i stedet for de bløde; men Ibsens revsende hånd var i pagt med et elskende hjerte, og jo nærmere uvejret kom, des mere så han bort fra vore fejl, ja det var netop ham, der i december 1863 (Ill. Nyh. nr. 50) skrev om »En Broder i Nød«. — Nu er vi ikke længer i nød, ti nu stråler solen over hele det danske folk, og nu skal vi løfte vort hoved, hævde vort nordiske præg.

Nordmændenes sprogstrid har været lang og bitter, og ofte hører man dem hævde, at historien har skabt dem visse vanskeligheder, som deres naboer ikke har. Dette er sandt, og dog kan vi danske med større ret sige det samme, hvis vi nu eller senere vil reformere vort sprog, ja mange vil på forhånd erklære min plan for »absurd«; men jeg tvivler ikke om, at selv en sådan reformfjende vil i et eller andet ændre sin tale og skrift, når han har læst min bog.

Een svale gør ingen sommer — siger et gammelt ord — men den enlige svale melder os jo, at sommeren er ikke fjern. I hvert fald er hær som overalt viljen det avgørende, skønt den ganske vist ikke er nok. Engang skrev den kendte landmand Harald Branth i en elevbog: »Man kan, hvad man vil« — »Men slid skal der til,« var den unge mands svar.

Disse to udsagn gælder også hær, ti det vil kræve både tid og slid at reformere vort modersmål; men hvis vi for alvor føler, at dette skal være vort formål, da er det også muligt for os at nå frem til målet — og der er ingen tvivl om, at sprogets reform vil før eller senere blive sat under debat og ført gennem kamp til sejr.

NOGLE BØGER

Marius Hægstad: Norsk maalsoga, tridje upplaget, Oslo 1916.
Didrik Arup Seip: En liten norsk Sproghistorie, 2. utgave 1916.
Halvdan Koht: Det norske målstrævs historie, 1899.
Aars og Hofgaard: Norske Retskrivningsregler, 1907.
Den nye Rettskrivning (riksmål—landsmål), utarbeidet ved den departementale rettskrivningskomité. 1918.
Hjalmar Falk: Landsmaal eller Rigsmaal, 1900.
Johan Storm: Norsk Retskrivning, I—II, 1904—06.
August Western: Skriv Norsk. Nogen Punkter av Riksmaalets Sproglære, 1915.
H. Eitrem: Samarbeide mellem Landsmaal og Rigsmaal, 1908.
Didrik Arup Seip: Østlandsk Reisning. Norsk samling, 1916.
E. Berggrav-Jensen og Halvdan Koht: Østlandsk Reisning, 1916.
Didrik Arup Seip: Ett Mål i Norge, 1917.
Jørgen Reitan: Eit nynorsk Normalmål, 1917.

V. Boberg: Den danske retskrivnings historie i de sidste 200 år, 1895.
Sophus Halle: Har vi for Tiden nogen Norm for autoriseret dansk Retskrivning? »Vor Ungdom« 1911.
G. Forchhammer: Den danske Retskrivning, V. U. 1916.
Dansk Retskrivningsforening. Beretning og Forslag fra den forberedende Komité, 1917.
Adolf Noreen: Om skrift i allmänhet och svensk skrift i synnerhet. (Spridda Studier, I 1895).

Niels Mathias Petersen: Det danske, norske og svenske Sprogs Historie, 1—2, 1829—30 (sprogprøver i 2den del).
Adolf Noreen: Geschichte der nordischen Sprachen. (Grundriss der germ. Phil.) 3. Aufl. 1913.
Verner Dahlerup: Det danske Sprogs Historie, 1896 (jvf. Salm. Leks., 2. udg. bd. V 1916, art. »Danmark«).
Henrik Bertelsen: Dansk Sproghistorie til Skolebrug, 4. udg. 1917.

Alf. Torp og Hjalmar Falk: Dansk-norskens Lydhistorie, 1898.

Lis Jacobsen: Studier til det danske Rigssprogs Historie I. Lydhistorie, 1910.

Axel Kock: Om Språkets Förändring (1896), oversat og bearbejdet av Lis Jacobsen, 1913.

Axel Kock: Die alt- und neuschwedische Accentuierung, unter Berücks. der andern nordischen Sprachen, 1901.

Ivar Alnæs: Norsk Sætningsmelodi. Dens Forhold til Ordmelodien. En Undersøkelse av østnorsk Riksmål, 1916.

Nikolaj Andersen: Den musikalske akcent i østslesvigsk, »Dania«, IV 1897.

Otto Jespersen: Stød og musikalsk akcent, »Dania«, IV 1897.

Otto Jespersen: Modersmålets Fonetik, 1906.

Otto Jespersen: Art. »Accent« i Salm. Leks., 2. udg. bd. I 1915.

Marius Kristensen: Nydansk, 1906 (kap. 1—2).

J. Byskov: Modersmaalet, 2 opl. 1918.

Arkiv för nordisk Filologi, særlig bd. XI, XV, XXVIII — XXX.

* * *

Medens bogen blev trykt, meldte aviserne, at Nikolaj Andersen er død. Han var sekretær i den nordslesvigske »Sprogforening«, og han skal mindes som den, der påviste, at vort sprog ikke helt har mistet den ældgamle, nordiske tone.

Av samme forfatter udkom tidligere:

GOETHE OG CHRISTIANE

SKILDRING AF ET SAMLIV

1915

KRIGENS GUD

RELIGION OG KULTUR

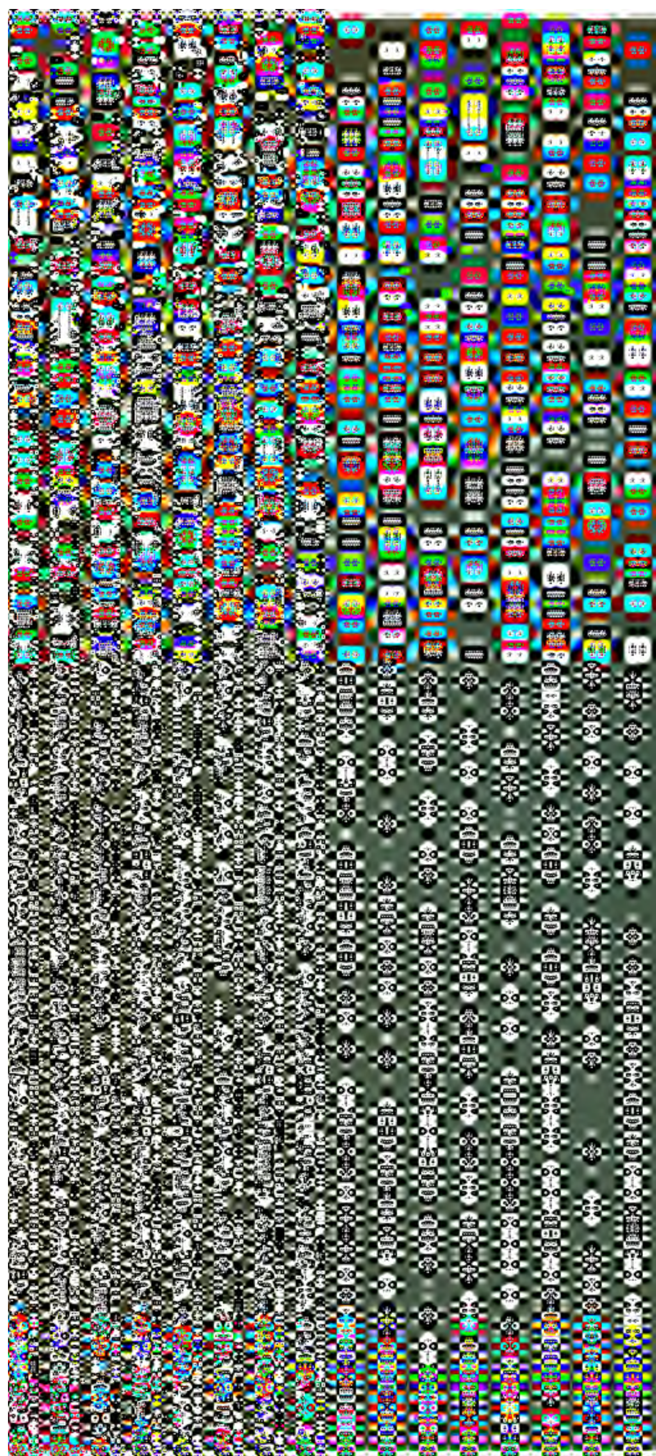
1917

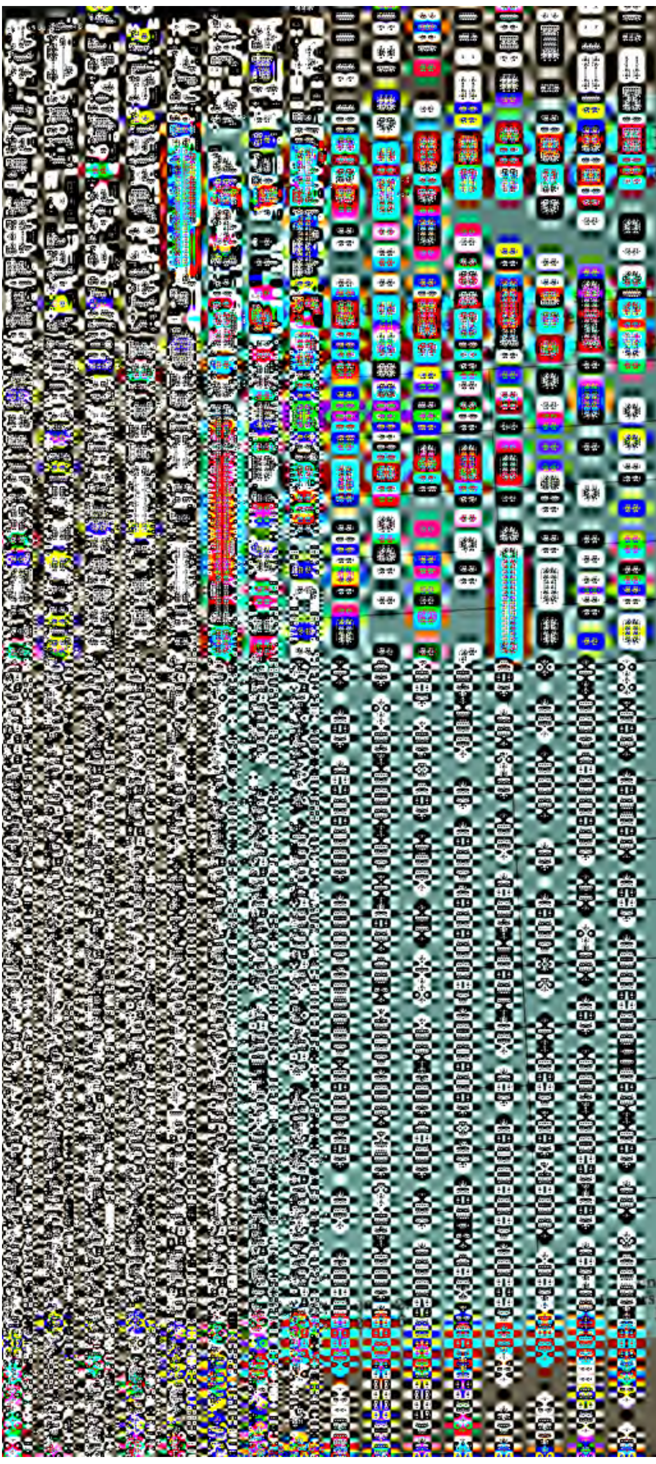
Av anmeldelserne:

I en lang forsideartikkel i „Aalborg Stiftstidende" karakteriserer Knud F. „Krigens Gud" som et aktuelt værk, en god og interessant bog.

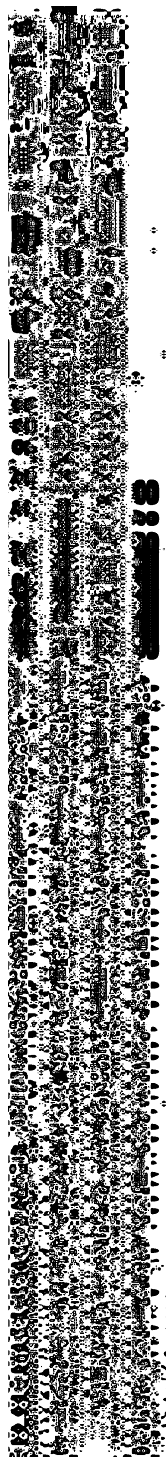
„Bogen maa interessere enhver, der tænker lidt over disse Spørgsmaal — han gaar i Dybden med Spørgsmaalet." (Sorø Amts Dagblad).

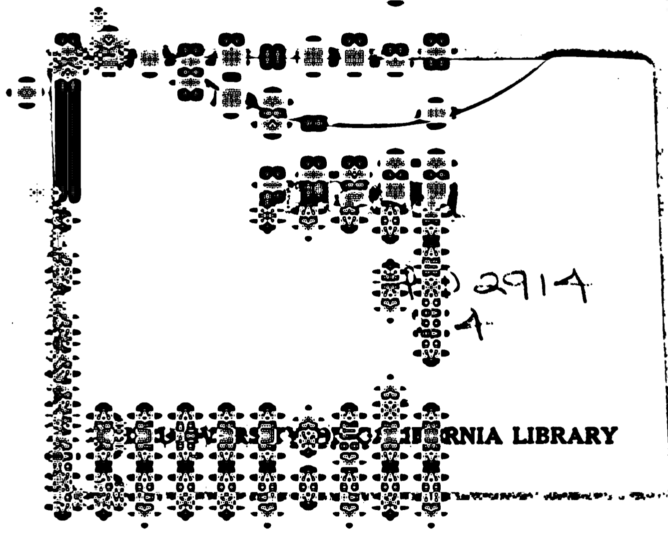
„For enhver, som vil gøre et Forsøg paa at naa til Forstaaelse af Verdenskrigens psykologiske Forudsætninger, er „Krigens Gud" en baade dygtig og klog Vejleder, der uden Hensyn til Afskygninger eller Partier aabent søger at lægge Sandheden frem." (Victor i „Demokraten", Aarhus).

2914
A
UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY